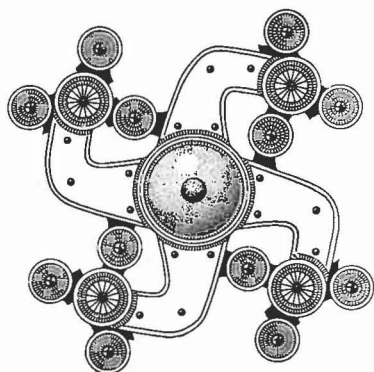

Historisk-topografisk Selskab
for
Gladsaxe kommune

ÅRSSKRIFT 1971

EGET FORLAG
1971

*Ved udsendelsen
af fjerde årgang af vort årsskrift
ønsker
Historisk-topografisk Selskab
at rette en tak til
Gladsaxe Kommune for økonomisk støtte.*

*P. B. V.
Gudrun Gram-Hanssen
December 1971*

Gladsaxe sogn i middelalderen

Af C. Th. Holbøll

(fortsat fra årsskriftet 1970).

Da det i slutningen af denne artikels første halvdel er anført, at Grubberne og Ranierne i en del af middelalderen beherskede Mørkhøj og Buddinge, kan det – inden vi går videre med Buddinge – være rimeligt at fremkomme med nogle yderligere oplysninger om disse slægter. Man har spurgt, om Ranierne nedstammede fra den berømmelige Hvideæt eller dog var beslægtet med denne. Det sidste bekræftes for så vidt af Dansk Biografisk Leksikon som det om Rane Jonsen siges, at han ved slægtskab og svogerskab var nøje knyttet til Hvideætten. I adelsårbogen for 1910 siges derhos, at Ranivåbnet skal være ført af Esbern Snares søn Niels Mule, men nærmere oplysning herom gives ikke. De første kendte Ranier, Rane Jonsens far hr. Jon Ranisen og dennes broder hr. Oluf Ranisen optræder som executorer i den godsrige Karise herremand Peder Olufsens testamente 1261¹). I Sevi Jonsen Litles datter, Cecilias testamente fra 1307 siges, at fru Ethel, Niels Ranis enke, var hendes consanguinee d.v.s. hendes blodsbeslægtede, og dermed må Niels Rani altså være besvogret med Litlerne, der var en gren af slægten Galen, der atter var en gren af Hvideætten. Om man kan komme det nærmere skal ikke siges, men det er i øvrigt ikke usandsynligt, at de nævnte slægter var i familie, idet adelsslægterne dengang, som også nu, var stærkt indgiftede.

Grubberne var en dansk adelsslægt, rimeligvis fra Sønderjylland. I al fald var den først kendte Grubbe, Johannes Grubbe, i hertug Valdemars tjeneste og medbesegler af Flensborg bys privilegier af 1284, de første på dansk affattede købstadsprivilegier. Hans søn, Ingemar Grubbe, var i den holstenske grev Gerts tjeneste. Muligvis er det under grev Gerts herredømme eller ved dennes hjælp, at Grubberne opnåede så store besiddelser på Sjælland og bl.a. indgiftede sig med Ranierne. Ingemar Grubbes søn, Peder Ingemarsen, blev således gift med Ingrid eller Ingegjerd, en datter af Karl Nielsen Rani, Niels Buddinges farbroder. Når det foran er sagt, at Niels Buddinge lånte penge af Jens Bug – antagelig Johannes Mogensen Grubbe til Gunderslevholm – for at deltage i Valdemar Atterdags befrielseskampe må dette nok ændres derhen, at Niels Buddinge ønskede sig våbenudstyr i den urolige kongeløse tid og i de første år derefter, idet Valdemar næppe var på Sjælland 1342 og slet ikke 1335, da det første lån blev optaget, og han endnu ikke var kongevalgt. Uden nærmere vished kan man endog formode, at Niels Buddinge tværtimod

har sluttet sig til de tyske grever, på hvis side långiveren formodentlig også stod. I betragtning af de ældre Grubbers forbindelse med tyskerne og de mange bondeoprør behøver vi dog ikke føle os beskæmmet herover. Da Valdemar Atterdag senere havde erobret de danske lande, trådte derimod Johannes Mogensens søn, Bent Bug, i kongens tjeneste og blev siden dronning Margretes hofmester, men da var situationen også en ganske anden. – Grubberne var iøvrigt en udbredt slægt. En fætter til Johannes Mogensen, Peder Pedersen Grubbe, nævnes i begyndelsen af 1340'erne som forstander for Skt. Clara kloster i Roskilde. Det var hans datter, Kirstine Pedersdatter Grubbe, der blev gift med adelsmanden Henneke Moltke, hvorved denne kom i besiddelse af en af Grubbernes gårde i Mørkhøj. Når også den fornemme adelsslægt Thott optræder i Mørkhøj skyldes dette, som nævnt, at Oluf Axelsen Thott til Vallø fra sin farmoder, Juliane Pedersdatter Grubbe, arvede to gårde i Mørkhøj. Som ligeledes nævnt kom disse gårde, ligesom Moltkes og Niels Buddinges gårde til København, og dermed, og med det kongelige mageskifte med Tyge Krabbe, var det stort set slut med de adelige besiddelser i Gladsaxe sogn. Andre adelige end Niels Buddinge og de biskoppelige fogeder på Bagsværdgaard og Mørkhøjgaard har næppe boet i sognet, der ellers ikke havde andre beboere udenfor bondestanden end præst og degn, og disse var som regel også af bondestanden.

Den største af landsbyerne i Gladsaxe sogn var *Buddinge*. På det indsatte kort over »Buddinge Lundevang«, der er fra før udskiftningen, kan man se de gamle gårde, hvoraf størstedelen lå på en lang række langs den vestlige eller nordvestlige side i bygaden. Sådan har de sikkert også ligget i middelalderen, omend i mere uanselig skikkelse, lave og lerklinede, uden vinduer og skorstene, med mosgroede strå- eller rørtage og røgen drivende fra lyren. Som byen var anlagt kan den karakteriseres som en langby – modsat en rundby som Gladsaxe nærmest var det. De to lidt større gårde ved gadekæret, på den modsatte side af gade-orten, kan have været de gårde, som tilhørte Niels Buddinge. Måske er det tilfældigt, at disse er gjort lidt større på tegningen, men væbnergårdene var normalt noget større end de andre gårde i landsbyerne. Niels Buddinge skriver sig ikke »a vapn«, som væbnerne sædvanligvis betegnes, men sønnen Peder Nielsen betegnes udtrykkelig som væbner og skriver sig da også »til« Buddinge som væbnerne efter tidens skik skrev sig selv om de kun ejede en eller to gårde i byen.

Står man idag på Buddinge runddel med dens højmoderne bebyggelse er det næsten umuligt at tænke sig, at denne har været en del af den middelalderlige bygade, der sandsynligvis har strakt sig fra et sted på

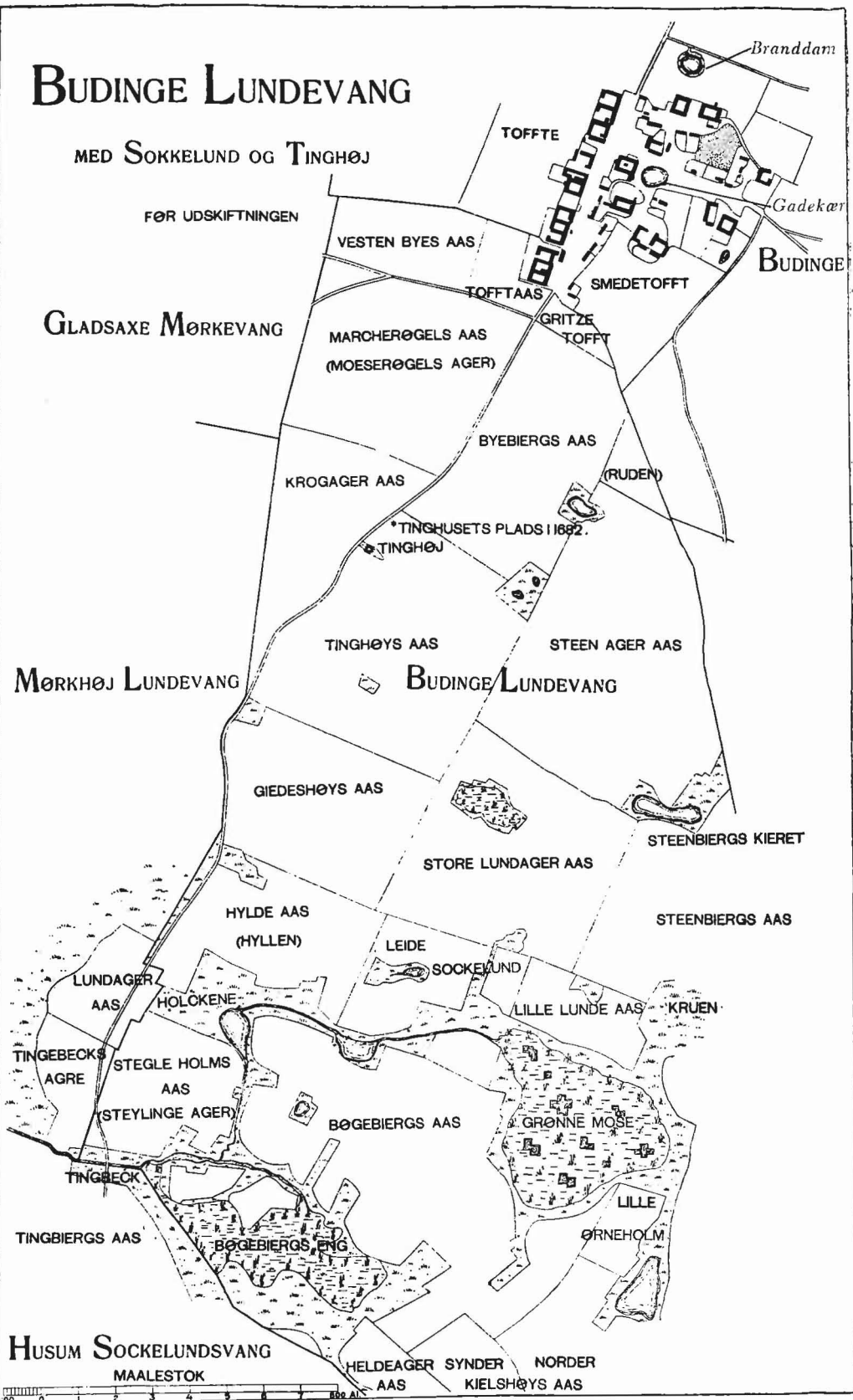
BUDINGE LUNDEVANG

MED SOKKELUND OG TINGHØJ

FØR UDSKIFTNINGEN

GLADSAXE MØRKEVANG

MØRKHØJ LUNDEVANG

HUSUM SOKKELUNDSVANG
MAALESTOK

Buddingevej, omtrent fra den nye kirke, og over til den gamle Tinghøjgaard, der nu er ombygget af et industriforetagende, men i øvrigt var en af de få gårde, der blev liggende i byen efter udskiftningen. Det store elmetræ, der står i rundkørslen, og som i sin tid stod på Lyngbakkegårdens grund, er ikke 100 år gammelt, men her på lav kan man tænke sig, at det middelalderlige »byens træ« har stået omgivet af en krans af sten, svarende til antallet af bymænd, der på bytinget har drøftet, hvornår der skulle pløjes, sås og høstes og hvornår ævred skulle opgives. Arbejdet skulle jo begyndes samtidig, og de skulle være fælles om det, da ikke hvermand havde sin plov og et tilstrækkeligt antal stude.

Der er nogle, der mener, at Buddinge har fået navn efter herredstinget, f.eks. at det skulle betyde boderne ved herredstinget, men det er tvivlsomt om landsbyen eller tinget er ældst. Tvivlen må dog især gælde den middelalderlige, regulerede landsby, der går tilbage til vikingetiden (9. til 11. årh.), ikke så meget den oprindelige landsby, der i mange tilfælde går tilbage til jernalderen (500 f. Kr. til opimod år 1000 e. Kr.). Herredsinddelingen skal ifølge vor højt ansete historiker, professor Aksel E. Christensen, være af ret sen oprindelse. Den nævnes første gang i Knud den Helliges gavebrev til Lundekirken, 1085, men skal dog have sin forløber i de ældre bygdeting, hvis tidlige eksistens endnu kan spores i landskabslovene. Alt i alt synes landsbyerne dog at være ældst, og for såvidt kan Buddinge ikke i starten have taget navn efter tinget. Om ingebyerne siger sprogforskeren, dr. phil. Mar. Christensen, at det er tydeligt, at disse er »gammel dyrket jord, og at de i hele landet er stærkt fremtrædende på åben, skovløs mark, men at de er så gamle, at det er vanskeligt at nå til nogen sikker tolkning af dem«. Det skal derfor heller ikke forsøges her.

Herredstingene holdtes i middelalderen under åben himmel for dermed at vise, at hvermand havde adgang til disse. Tingstedet skulle helst ligge midt i herredet, så alle havde lige langt til det. Desuden skulle det være let at finde, og det blev derfor ofte lagt på en gravhøj eller ved foden af en sådan. Man har overvejet, om tinghøjen i Sokkelund herred var den samme som den i Roskildebispens jordebog omtalte Tuleshøj. H. U. Ramsing skriver herom i en artikel i Historiske Meddelelser om København (1917-18) at der »synes intet til hinder for at antage, at højen ved Stockælunda oprindelig kan have ført navnet Tuleshøj«, og der er da også i Roskildebispens middelalderlige arkiv fundet et tingsvidne om en eng, Thuliwats Eng, i Sokkelund herred. Det er sandsynligt, at der i denne eng var et vadested over Tingbækken. Endvidere skriver Ramsing, at »den mulighed ikke er udelukket, at Tuleshøj

netop betyder tinghøjen, på hvilken Tulen som Kongens stedfortræder og som lovsigemand skiftede ret blandt befolkningen«. Der fandtes da også andre Tuleshøje f.eks. en høj nord for Lund, og en runesten fra Salløv taler om »Tulen paa Salhøje«.

Om tingstederne skriver Axel H. Pedersen i sin bog »Birketing i Gl. Københavns Amt (1968) at der ikke findes bevaret et eneste tingsted på fri mark, hvor der har været holdt herredsting, og at det ikke engang forekommer muligt i alle herreder så omtrent at udfinde det sted, hvor retten plejedes gennem århundreder. Men så ringe er vi ikke stillet i Sokkelund herred, idet der haves udsagn om, at tinget holdtes på et højt terrain i den sydlige del af Gladsaxe sogn d.v.s. på det forholdsvis højt beliggende areal sydvest for Buddinge, omtrent dér, hvor nu fjernsynsmasten står. Dette bekræftes tilstrækkeligt af de omliggende marknavne: Tingbjerg Aas, Tingbjerg Eng og den nævnte Tingbæk, der havde sit udspring i Grønnemose og som efter at have passeret Gyngemose løb mod syd gennem Husum bys gadekær ud i Harestrup å. Ved udskiftningen 1771 blev Buddinges grænser mod Mørkhøj og Husum underkastet mindre ændringer, og Tingbækken blev langs det nye skel erstattet med en gravet grøft. Tinghøjen lå endnu urørt i over hundrede år, men i 1888, da Tinghøjbatteriet blev opført, blev højen pietetsløst ødelagt, og der er ikke længere synlige spor af tingstedet. Særlig mærkeligt er dette dog ikke, idet tingstederne var meget primitive og kun bestod af nogle i en kvadrat anbragte sten, hvorover der, når der skulle holdes ting, lagdes fire stokke, hvorpå herredsfogeden, tingskriveren og stokkemændene sad. De øvrige fremmødte stod i en kreds udenom. I midten lå en større flad sten, hvorpå den anklagede – ofte en tyv – skulle sidde, og som da kaldtes tyvestenen. Formodentlig var han bagbundet og vogtet af nogle af bøddelens svende. Det var alvorlige sager, da tyveri sædvanligvis straffedes med hængning, som bøddelen eksekverede ved at slæbe tyven baglæns ad en stige op i galgen. Tyveri blev på grund af vanskeligheden ved at beskytte sig herimod betragtet som en kvalificeret forbrydelse, hvorimod manddrab ofte kunne sones ved at betale den dræbtes slægt en bod. Iøvrigt var det ikke blot kriminelle sager, der behandledes på tinget, men vel nok så tit civile sager som ejendomsoverdragelser, pantsætninger, gældssager og forlig, hvorom man ønskede tingsvidne. Fra et sådant ved man, at en mand ved navn Oluf Andersen 1445 var herredsfoged i Sokkelund og Smørum herreder, idet han nævnes som sådan i en sag mellem kapitlet i København og Esrum kloster angående noget gods i Mørkhøj og Buddinge. Herredsfogederne var som regel bønder, sjældnere folk af adels- eller borgerstanden. Nogen særlig uddan-

nelse havde de ikke – juridisk embedseksamen blev først indført 1736 – men de skulle være uberygtede og nogenlunde velstillede personer, som havde kendskab til lovene. Oluf Andersen var altså foged i to herreder, men da Sokkelund herredsting i 1683 blev slået sammen med Smørum og Ølstykke retskredse (med fælles tingsted i Ballerup) havde kongen, Christian den Femte, bragt i erfaring, at de tre ting mageligen kunne betjenes af én herredsfoged og én tingskriver. Det var altså en spareforanstaltning, men de gamle primitive ting på åben mark eller ved gravhøjene passede vel heller ikke til cnevælden og den samme år udstedte Danske Lov, der afløste de gamle landskabslove.

I forbindelse med tingstedet må retterstedet omtales. Det hedder sig, at dette – til skræk og advarsel – som regel lå nær tingstedet. Syd for tinghøjen, mellem denne og Utterslev sø, fandtes da også en »Stejle ager Aas«, der kunne tyde på, at der her har været et rettersted, men der vides vistnok ikke noget nærmere herom. Derimod fandtes ved de yderste agerskifter af Buddinge mark, på grænsen til Lyngby marker, nær den nuværende Lillemosegaard og Gammelmosen (Galgemosen?) en lokalitet, der på rytterkortet er benævnt »Galle Banke«, og som antages at have været et fælles rettersted for Gladsaxe, Lyngby og måske også Gentofte sogn. Det er omtrent, hvor de tre sogne mødes. Lillemosegaard hed før 1824 »Galbenchsgaard«, og var formentlig opkaldt efter Galgebakken, men dette navn har vel været for uhyggeligt at bibeholde. Retterstedet lå, som man vil forstå, ikke ganske nær ved tinghøjen, men har dog sikkert i middelalderen, hvor der ingen bebyggelse var imellem, kunnet ses fra denne.

Før udskiftningen – og dette vil, da udviklingen gik så langsomt, næsten sige det samme som ved middelalderens slutning – var der omkring en snes gårde og et lignende eller lidt mindre antal jordløse gadehuse i Buddinge by. Efter udskiftningen forblev der kun fire gårde i byen, men gadehusene blev liggende, og deres antal øgedes efterhånden. I de første år efter udflytningen må landsbyen have taget sig mærkelig ud. Helt nedrevne var vel de færreste af gårdene, men bønderne havde naturligvis medtaget alle de materialer, de kunne bruge til opførelse af de nye gårde ude på markerne. Mennesketom blev byen dog ikke, idet den snart befolkedes af småhandlende, håndværkere og daglejere, men en rigtig bondeby var Buddinge ikke længere, en middelalderlig landsby slet ikke.

Fra Buddinge gik allerede i middelalderen flere veje eller stier, i hvert fald vejen til tinghøjen, den gamle tingvej, der førte videre til Husum, og hvoraf der ifølge Ramsing endnu i 1912 fandtes spor i den markvej, der fra Husum bys nordøstlige hjørne strakte sig mod nord og på en bro

Høstscene. Kalkmaleri i Tveje-Merløse kirke. Efter akvarel af Kornerup 1893. Nat. Mus. foto.

førtes over fæstningsgraven. Desuden var der naturligvis en vej eller sti, kirkestien, til Gladsaxe, idet bønderne må have søgt til Gladsaxe gennem århundreder, lige fra kirkens grundlæggelse i slutningen af 1100-tallet. Ligeledes har der, uden om Buddinge vad, ført vej til Bagsværd samt en vej nord om Gentofte sø ud til det gamle, meget benyttede udskibningssted Hvidør. – Man må dog ikke tænke på nutidens veje. »Om stenbygte veje i nutids forstand, om gennemskårne bakker eller sligt var der selvfølgelig ikke tale«, skriver Troels Lund i »Dagligt Liv i Norden«. Noget vejvæsen fandtes ikke, men bønderne fik, når det blev for galt, befaling om at møde for at fylde jord i de opkørte hjulspor. »Om alle vejene i Nordsjælland og omkring København hedder det 1562«, altså endnu en lille menneskealder efter middelalderens slutning, »at de var dybe, onde og tillige så smalle, at en rustvogn ikke kunne køre der«. I den første halvdel af middelalderen var vejene egentlig kun beregnet for ridende eller gående, og man red da også til brudfærd og barnedåb, i sidstnævnte fald med de nyfødte børn foran på sadelknappen. Beretninger om at børnene tabtes og kom under hestehovene mangler ikke. Efter-

hånden som det blev almindeligt at age med vogne blev vejene bredere, dog ikke fordi de blev anlagt bredere, men simpelthen fordi man på grund af hjulsporenes dybde måtte køre længere og længere ud til siderne. Vejene kunne på denne måde blive til rene elipser med kun udgangspunkt og endepunkt uforandret, medens de midtvejs kunne blive enormt eller abnormt brede. På steder, hvor vangene var stenomsatte, var der naturligvis grænser for, hvor langt ud til siden man kunne age, men også ellers kunne det – i mørke eller tåge – være farligt nok at komme for langt ud til siderne, da man derved let kunne komme på afveje eller på vildspor²).

Lad os et øjeblik prøve at forestille os, hvordan de små fæstebønder og den adelige væbner, der færdedes på de slette veje, så ud. Dette kan vi så nogenlunde se af kalkmalerierne i vore gamle landsbykirker. Et godt eksempel er et maleri i Tveje Merløse kirke ved Holbæk, hvorpå man ser to kjortelklædte mænd og en langkjolet kvinde, der skærer korn med segl, tilsår et agerstykke og binder et neg. De lange upraktiske kjortler var efterhånden afløst af knækorte, stramtsiddende kjortler med lange ærmer. Under kjortelen havde man en ærmeløs trøje og inderst på kroppen en vadmels skjorte af løstvævet (hjemmevævet) uldent stof. Foruden bar man en slags korte underbukser, de såkaldte broge, og derover lange hoser af tykt stof, klæde eller læder. Da undertøjet ikke måtte ses, var kjortelen tæt knappet i halsen og hoserne så lange, at de gik helt op i skridtet, hvor de ofte var sammensyede. Man kan tænke sig, hvilket besvær det var at træde af på naturens vegne. Mest pudsige var dog hæfterne med de lange haler, strudene, der hang langt ned ad ryggen. Troels Lund forklarer dette fænomen, der fik bønderne til at ligne nisse-mænd, som en reminiscens eller erstatning for tabet af de lange kjortler. Noget langt ved klædedragten skulle der være, og i adelskredse gik man med lange snabelsko, hvis spidser, for at man ikke skulle falde i dem, var bundet op til knæene. Så upraktiske monstrummer bar bønderne ikke, men bredsnudede, såkaldte bondesko, træsko, som vi nu kalder dem, selv om de fleste nu har overlæder. Ved kirkegang eller andre højtidelige lejligheder bar man lange eller dog længere kjortler, og kvindedragten var endnu lang med bred halsudskæring og med det klædelige hovedlin over håret. – Når det tilføjes, at mændene som oftest var skæggløse og havde håret lige afskåret i panden, men halvlangt i nakken, kan man vist godt forestille sig, hvordan de så ud. – Niels Buddinge har naturligvis været finere klædt. Det var i al fald omkring år 1400 mode at bære stærkt farvet tøj, fligede ærmer og fjerprydede hatte. For en sådan herre måtte bønderne naturligvis træde langt til side, selvom han, som Niels

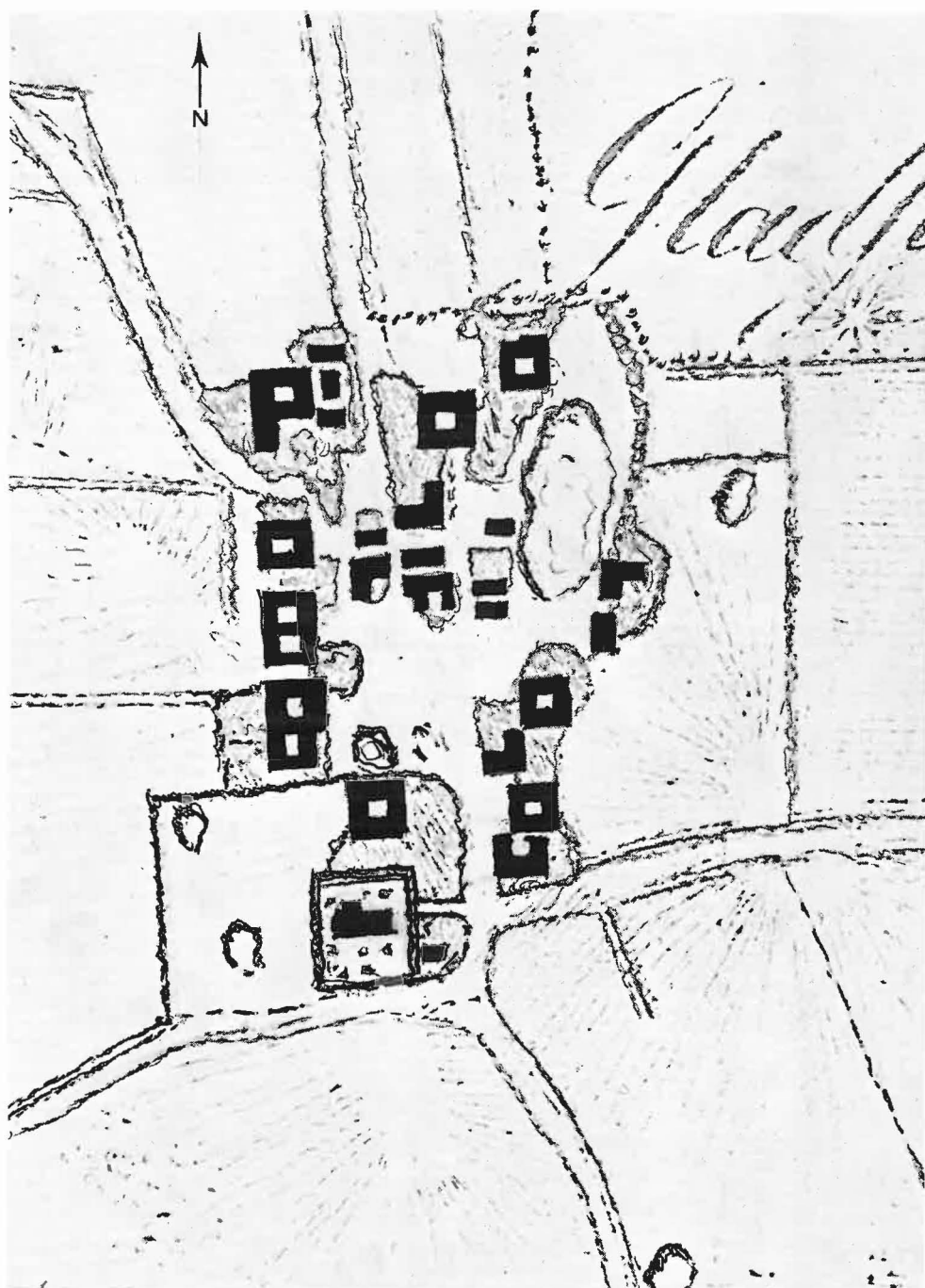
Ridder i festdragt. Efter kalkmaleri fra o. 1400 i Højby kirke, Ods herred.
Nat. Mus. foto.

Buddinge, havde pyntet sig med lånte fjer. Vi ved dog fra folkeviserne, at der var herremænd, der selv deltog i markarbejdet. Dette kan Niels Buddinge også have gjort. Væbnergårdene i landsbyerne deltog på lige fod med bøndergårdene i fællesdriften af jorderne.

Bøndernes kår var ringe. »Den ringeste stand i Danmark«, siger hol­lænderen Cornelius Hamsfort, som 1539 blev Christian den Tredjes liv­læge³). Med kvinder og børn boede de tilfælles med kvæget i deres ler­klinede, stråtede hytter. Kosten var tarvelig og ensformig, og arbejdet med de tunge studetrukne hjulplove var strengt. Ægt og Inne d.v.s. de arbejdsforpligtelser, som i middelalderen påhvilede befolkningen over for Kongen og som bl.a. bestod i at forrette kørsler og fæstningsarbejder m.v., måtte de hyppigt yde. Under kirkens herredømme kan bønderne i Gladsaxe sogn have haft det mindre strengt end under kronen og på herregårdene i det øvrige land, og de kan på grund af beliggenheden nær København have haft noget bedre økonomiske kår, men når Christiern den Anden i middelalderens sidste år solgte eller bortbyttede bønder for stude, har de næppe heller været ansete i Gladsaxe sogn.

Var Buddinge end den største af landsbyerne i Gladsaxe sogn, så var den dog ikke kirkeby og ikke den lokalitet, der gav sognet navn. Det var *Gladsaxe*, som Roskildebispen omtaler som »selve landsbyen«. Gennem­skåret af den brede Ringvej B 3 og afgrænset af den store Hareskovvej er det også her næsten umuligt at forestille sig den gamle landsby, selvom man har et par holdepunkter i den middelalderlige kirke, der ligger eller lå i den sydlige del af byen, og den endnu eksisterende branddam i den nordøstlige del af denne. – Navnet Gladsaxe (1370erne Glathsaxe) ty­des, som bekendt, som den »strålende glitrende sten«, og det er betryg­gende, at navnet på søsterbyen Gladsax på Skånes østkyst tydes på om­trent samme måde, nemlig som »glänsande, glittrande, åsyfttande fore­komsten av ljus kambrisk sandsten, som går i dagen på eet par områden inom soknen«. Den svenske uppslagsbok har dog også en anden tydning, nemlig »höjd eller klippa, bakom hvilken solen går ner«. Set fra ting­højen ved Buddinge er solen vel også gået ned bag Gladsaxe, og der kunne derfor også være noget om denne forklaring. Uppslagsboken hæl­der dog nærmest til den første tydning, der på det nærmeste svarer til den danske. Begge landsbyer var jo iøvrigt danske, og det skulle være mærkeligt, om de to navne havde forskellig betydning. Iøvrigt viser det Barnerske kort (1773) over Gladsaxe bys markjorder, at der vest for kirken, henimod skellet til Herlev marker fandtes en ager, der kaldtes Trollesteens ager. Den lå mellem to agre – øverste og nederste Kellerberg (Kildebjerg?) – og det er vel ikke udelukket, at Troldestenen har været

På hosstående detaille af et kort over Gladsaxe finder man let kirken og præste­gården med gadekæret lige nord herfor. Degnehuset er muligvis det tolængede hus til højre for kæret. Rytterskolen antagelig et af husene vest for den store branddam.

eller dog har haft noget at gøre med den strålende, glitrende sten, hvorefter Gladsaxe i tidernes morgen har fået navn.

I begyndelsen af 1400-tallet havde dronning Margrete afskaffet rigsrådet og regerede ved hjælp af sine hofembedsmænd. To af disse havde på denne tid gods i Gladsaxe sogn. Den ene, hofmesteren Mikkell Rud til Skjoldenæs (Skjoldnæsholm), der ved sin død 1406 efterlod sin hustru Anne Pedersdatter (Jernskæg) en bol jord i Gladsaxe, som hun samme år skænkede Skt. Clara kloster i Roskilde. Den anden, den hovedrige Anders Jacobsen (Lunge), der blev hofmester omkring 1410 og var gift med den tidligere marsk Evert Moltkes datter Elene Moltke. 1424 skænkede han Helligtrefoldigheds alter i Vor Frue kirke i København tre beboede og en ødegård i Herlev (som jo dengang hørte til Gladsaxe sogn), to gårde i Vangede, en gård i Gladsaxe og en strandgård i København. Landboen på gården i Gladsaxe var fæsteren Oluf Ark, der altså nu skiftede herskab og kom under kirken. Han skulle yde 4 pd. korn i landgilde, hvilket synes ret normalt jfr. at der skulle ydes ialt 13 pd. korn af de fire gårde i Buddinge og Mørkhøj, som rådmanden Laurens Vinnere overdrog Vor Frue kirke.

Også Roskildebispen havde gods i Gladsaxe by. Som vi har set to bol jord med halvdelen, men desuden siger jordebogen, at der samme sted var fem gårde, som »selv ejede 1/2 bol«. Det ser næsten ud, som disse delvis var selvejergårde, skønt der næppe var flere selvejergårde i sognet, men forklaringen er formentlig den, at bispen eller hans klerke noterede adskillige ejendomme med deres skatteansættelse til staten (kongen) fra den tid, da de var selvejerejendomme, hvilket jo nok skyldtes, at bispen ifølge gavebrevet oppebar de kongelige skatter i herredet.

De fleste af gårdene i Gladsaxe kom efterhånden på udensogske hænder. Selv kirken kom under fremmedherredømme. Ligesom Lyngby, Gentofte, Ballerup m. fl. kirker blev Gladsaxe kirke på et vist tidspunkt tillagt Vor Frue kirkes kollegiatskapitel, der i forvejen havde fået tillagt Taarnby, Brønshøj og Rødovre kirker. Ved alle domkirker var der et domkapitel, bestående af kanniker, der oprindeligt skulle bo i et fælles hus (på latin et domus). Domkapitlet tilegnede sig efterhånden retten til bispevalg og kom derved til at øve stor indflydelse på den gejstlige administration. Skønt København ikke var nogen bisperesidens, oprettede biskop Absalons efterfølger Peder Sunessøn et kapitel ved Vor Frue kirke. Kirkehistorikeren, dr. phil. Holger Rørdam, der var sognepræst i Lyngby, siger herom i sit værk »Københavns Kirker og Klostre i Middelalderen«, at domkapitlet bidrog til at gøre Vor Frue kirke anelig fremfor nogen anden af Københavns kirker og til at stille den ved

siden af landets hovedkirker. Kapitlet var funderet på omegnens landsbykirker d.v.s. at hver af kannikerne havde indtægterne af en af disse mod enten selv eller ved andre at forrette tjenesten ved denne. Præsterne ved kirkerne var derfor kun vikarer eller kapellaner for kannikerne, der var sogneherrer. Da kannikerne skulle aflønne deres vikarer af indtægterne af kirkerne, er de næppe blevet rige af disse, men her kom, som vi har set, den katolske sjælelære dem til hjælp. Der var nok af adelsmænd eller bedrestillede borgere, der for at lette deres sjæles vej gennem skærsilden overdrog kannikebordet deres ejendomme. 1377 rådede kannikebordet over mere end et halvt hundrede gårde i København og omegn, som de kunne leje ud eller selv bebo. Iøvrigt havde de også andre indtægter. Dels indtægterne af Københavns andre kirker, dels gav Roskilde-bispen dem efterhånden midsommergælden af byen København og tien-den af høstsilden. Endelig havde Vor Frue kirke de såkaldte præbender.

Ved et præbende forstås en årlig indkomst af en gejstlig stiftelse eller af jordegods, som er anvist til indkomst for gejstlige. 1436 var der ved Vor Frue kirke 12 præbender, der alle havde indkomst af gårde i Københavns omegn. Af disse skal her blot nævnes *Skt. Nicolai* præbende, der havde 4 gårde, hvoraf en i Mørkhøj, *Valby* præbende, der foruden nogle gårde i Valby havde 3 gårde i Buddinge, *Buddinge* præbende, der havde 2 gårde i Gladsaxe, 2 gårde i Buddinge og 2 i Vanløse, *Odsherred* præbende, der blandt flere andre havde 3 gårde i Svinninge og 2 gårde i Buddinge samt *Vassingerød* præbende, der foruden gårde i Vassingerød og Karlslunde havde 1 gård i Buddinge. – Om de to Gladsaxegårde, der tilhørte Buddinge præbende haves måske en mindelse i betegnelsen »Kannikedys Lod«, der findes på det Barnerske kort over Gladsaxe markjorder, og som lå, hvor senere Egegården blev opført.

Middelalderen sluttede på voldsomste måde med den såkaldte »Grevens Fejde«, der i virkeligheden opstod, fordi lübeckerne i konkurrence med hollænderne ville bevare handelsherredømmet i Norden, men som førte til en ødelæggende borgerkrig i Danmark, hvorunder bønderne rejste sig mod herremændene, medens borgerne i København og Malmø ville spille deres særlige rolle til fordel for den fangne Christiørn den Anden. En lang række middelalderlige herregårde gik op i luer – overalt var landet opfyldt med ruiner, skriver fejdens biograf Paludan-Müller – men krigens sidste face udspillede med den nyvalgte konge, Christian den Tredjes langvarige belejring af København, hvis borgere til sidst måtte spise hunde og katte samt græs og urter, der kunne plukkes i haverne og på volden. En overgang havde også belejringshæren vanskeligt ved at proviantere, men kongen søgte at få bønderne i Sokkelund

og Smørum herreder til at blive ved »bo og bjeriug« og forbød krigsfolkene enhver plyndring og rekvisition uden erstatning. De slap altså væsentlig billigere end under svenskekrigene i det følgende århundrede.

Bortset fra Gladsaxe kirke (der er sin egen artikel værd) og de bevarerede brevskaber har vi ingen middelalderlige monumenter eller mindelser i Gladsaxe kommune. Ingen borgruiner, ingen slotsbanker, ingen klosterbygninger eller rester af sådanne at bryste os af. Heller ingen helligkilder, idet der ikke foreligger sikre oplysninger om, at den udtørrede Skt. Anne kilde ved Skovbrynet har været anset som sådan i middelalderen. End ikke fundamenterne af den lille katolske kirke i Bagsværd er det lykkedes med sikkerhed at lokalisere. Derfor må vi, indtil videre, nøjes med bevidstheden om, at middelalderen er gået sin gang over Gladsaxe sogn som over det øvrige land. Mærkeligt er det at se, hvor langsomt udviklingen skred frem. Selvsagt var forholdene ikke de samme ved middelalderens slutning som ved slutningen af vikingetiden, men de store ændringer i samfundsstrukturen og i livsopfattelsen indtraf først efter katolicismens sammenbrud i Danmark og for bondestandens vedkommende ved udskiftningen i slutningen af 1700-tallet. Begge dele efter middelalderens slutning.

Det, der trods alt – den manglende hygiejne og den ringe teknik – er fascinerende ved middelalderen er dens store modsætninger. Den grå fattigdom overfor farverigdommen. Kirkerne med de gyldne altre, glasmosaikkerne og de skønne kalkmalerier. De grå kjortler, de brogede dragter og de sorte munkekutter. Og menneskenes naive, men enkle livsopfattelse, tildels parret med høje idealer. Frygten for djævlén og forvisningen om sjælens frelse ved den korsfæstede og den hellige jomfrus bistand.

Måske er det sådan, at det lange spand af tid, der skiller os fra middelalderen, kaster et forsonende skær over denne tidsalders ikke al for hyggelige tilværelse, men en vis kolorit var der dog over det gamle, fællesarbejdende bondesamfund, det stolte ridderskab, det fromme klosterliv og det friske, uberørte landskab,

»der dagen han dages og duggen den driver saa vide«. ⁴⁻⁵)

Der er dreven megen dug over engene i det middelalderlige Gladsaxe sogn, hvor der ikke har gået munke, men hvor storkene i mangetal har gået og hentet deres frøer. Og folkene på Bagsværdgaard og på Mørk-højgaard har trådt deres kædedanse i de lange lyse sommeraftener. Som det hedder i en anden af vore dejlige folkeviser:

»Den sommer og den eng saavel kunne sammen«. ⁶)

Boligforholdene i Gladsaxe sogn til 1766

Af Kristian Vedsmand

Denne artikel er venligst overladt Historisk-Topografisk Selskab af forfatterens søn, tandlæge Leif Vedsmand, Birkerød.

I Gladsaxe sogn forandredes byggemåden efterhånden således, at de almindelige bøndergårde her som mange andre steder kom til at bestå af fire sammenbyggede rørtækkede bindingsværkslænger. Ud mod gadepladsen vendte gadelængen med indkørselsporten, og i den længe, der vendte mod toften, fandtes tofteporten. Bag stuelængen lå haven med et blomsteranlæg samt frugt- og kålhave.

Hvad grunden var til, at den gamle byggeform blev ændret, så at den firelængede gård er bleven typisk, er ikke så let at sige. Måske er det sket under påvirkning fra de gamle klostre, der gerne bestod af fire sammenbyggede fløje.

Fra gårdspladsen fandtes to indgange til stuehuset, den ene til forstuen, den anden til bryggerset. Fra forstuen kom man ind i dagligstuen, der optog hele husets bredde.

Til venstre kom man ud i skorstenen (Stegerset), og herfra førte en dør til bryggerset. Til højre for dagligstuen lå først mellemstuen og dernæst storstuen eller øverstestuen. Yderst i længen lå undertiden aftægtsstuen med skorsten og arne. De omtalte rum kunne også findes på de modsatte sider af forstuen. Fra mellemstuen var ud mod haven ofte udskilt to rum: Et pigekammer og et spisekammer, men det skete også, at pigen sov i en slagbænk i stegerset eller i en af himmelsengene i dagligstuen. Skorstenen eller stegerset lå så at sige under åben himmel, idet den brede, rummelige skorstenspipe førte op over taget. I stegerset stod arnen op til dagligstuevæggen. Her var ildstedet, hvor madlavningen foregik, og kokekarret blev anbragt på en kedelkrog eller sat på en trefod af jern. På en trefod stod også stegepanden.

I skorstenen fandtes undertiden ikke mindre end fem ildsteder, nemlig 1: Den omtalte arne, 2: Indfyringsstedet til bilæggerovnen, der stod i dagligstuen umiddelbart op til væggen, 3 og 4: Fyrstederne til maltkøllen og bryggerkedlen, der stod i bryggerset ved væggen op mod stegerset, og endelig 5: Bagerovnen, som var en kuppelformig udbygning, der strakte sig lidt ud i haven og dækkedes af en på støtter hvilende forlængelse af hustaget. Køllens indfyringssted hed »Grisen«. I køllen blev der »Gjort« malt, hvoraf gårdens øl blev brygget, både det tynde dagligøl og det stærke gammeløl, der var i stand til at slå en mand i gulvet. I bryggerset stod desuden et stort køkkenbord og et saltkar. Fra bryggerset kunne

man gennem en dør i gavlen komme ud i haven og anden udgang hertil fandtes oprindelig ikke i stuelængen. Et lille stykke fra døren lå gårdens brønd med den høje brøndvippe, og her hentede kvinderne vand til husets brug. Kreaturerne blev vandede i gadekæret.

Ved brøndværket stod et kar, hvor mandfolkene vaskede deres hænder og ansigt om morgenen, og når de om aftenen var blevet snavsede efter deres dagværk.

I stuen (Dagligstuen) stod under vinduerne tæt ved væggen ud mod gården en solid fast bæk, langbænken, og foran bordenden ind mod mellemstuen havde husets højsæde, bordendebænken, sin plads. Den var ud til stuen forsynet med et højt endestykke, der ofte var forsynet med udskårne og malede prydelser. Her var husherrens plads, og blev en gæst bænket der, betragtedes det som en stor ære. I hjørnet, hvor langbænken og bordendebænken mødtes, stod et skab, stolpeskabet, hvis midterste del var skudt lidt tilbage, medens den nederste og øverste del forbandtes ved to udskårne søjler. I dette skab gemte bonden sine penge, dokumenter og lignende værdisager. Væggen mellem bordendebænken og loftet var beklædt med panel, der var malet grønt med røde lister, og de enkelte felter var ofte dekorerede med blomster i almestil. Langbænken strakte sig undertiden langs med hele væggen, og i den nederste del, gåsebænken, havde da gæssene deres rugeplads, hvorfra de havde udsyn gennem et hul i bænkens forstykke. Bordet, der stod foran langbænken, var af ask eller eg. Pladen og benene var meget tykke og solide, og under pladsen var anbragt en overordentlig rummelig skuffe, hvor husmoderen kunne opbevare sine madvarer. Foran bordet ud mod stuen stod undertiden en foldebæk, hvis ryg efter behag kunne slås frem eller tilbage. Her kunne konen og pigerne sidde; men som oftest stod de op under måltidet, medens manden sad for bordenden og folkene på langbænken i streng rækkefølge efter deres værdighed.

I stuens modsatte hjørne stod med langsiden ind til havemuren to himmelsenge med smukke omhæng og et bjerg af dyner og puder, der dækkedes af et drejels sengetæppe. Foran hver seng stod gerne en bagstol (stol med ryg) eller en kiste. Ved væggen ud mod skorstenen var bilæggerovnen anbragt, og i nærheden af den havde een eller to lænestole deres plads.

Ved væggen mellem sengene stod undertiden en dragkiste og ovenover den var der et lille vindue, der vendte ud til haven. Alle de øvrige vinduer i stuelængen sad i gårdmuren. Ruderne var ganske små og sad i blyndfatning. Tit var vinduesrammerne sømmede fast, da man mente det var skadeligt for sundheden, at luften udefra kom ind i stuen.

Westengaards gård i Buddinge by. Nedrevet 1938. Maleri af J. Sigvald Petersen. Selskabets eje.

Stuens gulv var af stampet ler og i de fugtige årstider blev det undertiden blødt og fuldt af vandpytter, så at det var mindre behageligt at færdes derinde. Somme steder holdt husmoderen også på, at folkene skulle sætte træskoene ude i forstuen. Rummene i stuehuset var meget lave, og en velvoksen mand måtte passe på, at han ikke løb panden mod en bjælke. I dagligstuen var der på loftsbjælkerne anbragt lange træhylder, på hvilke kvinderne satte sibøtterne med mælk.

Væggene i stuen var undertiden beklædte med panel, der da var malet på lignende måde som pladsen ved bordenden. Hvor der ikke benyttedes panel, var væggene hvidtede. Vinduerne og loftet var blåmalede.

På væggen ovenover vinduerne var der en tallerkenrække med tin- og porcelænsfade og tallerkener, og på væggen ind mod mellemstuen hang ofte en tavlet med glas, kopper og krus.

Stolpeskabets nederste del var gerne prydet med et par messingstager eller en malmmorter. I det 18ende årh. blev stueure eller klokker som de kaldtes almindelige her i sognet først med 12 timers, så med 24 timers og til sidst med 8 dages værk. Klokken eller sejerværket stod gerne ved siden af døren ind til mellemstuen.

I mellemstuen opbevarede husmoderen sine kvindelige husflidsredskaber: Rokke, karter, garnvinder o.s.v. Her stod gerne hendes kurve eller

kasser med æg og hendes kister med uldent og linned tøj, og undertiden blev der også plads til en himmelseng, et lille bord og en stol.

Storstuen eller øverstestuen var hos velstående bønder beklædt med malede paneler ligesom dagligstuen. Oprindeligt var der kun een dør iorststuen, nemlig den, der førte ind til mellemstuen. Som før bemærket var der undertiden en aftægtslejlighed mod gavlen; men hvor dette ikke var tilfældet, blev det efterhånden almindeligt at anbringe en dør midt i gavlen ud til haven og et fag vinduer på hver side af døren. For ikke at være udsat for nysgerrighed eller indbrudstyve begyndte man sidst i det 18. årh. at forsyne vinduerne med udvendige skodder. Iorststuen stod måske en fin himmelseng og flere jern- eller messingbeklædte kister fulde af husmoderens forråd af nyt uldent eller linned tøj, samt en dragkiste og skabe med familiens festklæder og døtrenes udstyr. Fik man besøg af slægt og venner, fremviste husmoderen med stolthed alle disse herligheder.

Storstuen blev kun brugt ved festlige lejligheder – glædelige eller sørgelige. Her dækkedes bordene rigeligt med mad og drikke, og når måltidet var endt, gik gæsterne ud, hvorefter borde og bænke ryddedes bort, spillemændene indtog deres plads og dansen begyndte. Gamle og unge var lige ivrige. Var der dødsfald på gården, lå liget i åben kiste iorststuen til begravelsesdagen. Så mødte efter indbydelse byens beboere for at vise den afdøde den sidste ære og følge med i sørgetoget fra hjemmet til kirken.

Ude i gården lige for gangdøren stod gerne en stor Lind eller Ask, nordboernes hellige træ. Det var gårdens Lykke- eller Skytstræ, som man mente beskyttede mod brand og andre ulykker.

Stuehusenes størrelse var selvfølgelig forskellig, men efter de foreliggende oplysninger kan det antages, at de i reglen var ca. 40 alen lange og ca. 9 alen dybe.

Naturligvis var stuelængernes indretning heller ikke ganske ens alle vegne. I dette forhold spillede beboernes formueomstændigheder jo en stor rolle, men med hensyn til det væsentlige, særlig hovedrummenes rækkefølge, var hjemmene i Gladsaxe kommunes bøndergårde for ca. 200 år siden indrettede på den foran skildrede måde.

Undertiden omtales der rum, som ikke er nævnt i det foregående, f.eks. fadkælderen eller ølkælderen, vistnok et rum, hvor man anbragte øl og saltkar og som slet ikke lå under jorden. Fremdeles tales der om jordkælderen og hermed menes nok et gravet, stensat og overdækket rum i jorden udenfor bryggerset, bestemt til opbevaring af madvarer i den varme tid. Endvidere kammerset, gavlkammeret, sengekammeret, gæste-

Gadehuse i Buddinge. Nedrevet 1960 for at give plads til Buddinge Centret. Maleri af J. Sigvald Petersen. I selskabets eje.

kammeret og saltkammeret, hvilke rum alle må have været anbragte i stuelængen.

I staldlængen fandtes gerne karlekammeret ved siden af hestestalden. Længere henne lå kostalden, og mellem de to stalde var foderloen. Der vendte ingen krybber ind til denne, men man måtte bære foderet ud fra foderloen og gennem stalddøren ind til kreaturerne. Hestene fik foderet i krybben, men køerne, der ingen krybber havde, fik hø og halm lagt på en stenbelægning foran dyrenes hoveder.

Den øvrige del af staldlængen var delt i to rum, der benyttedes til svinehus og fårehus.

Gadelængen samt den 4de længe var ved skillerum delt i loer og lader, een til hver sædart. Undertiden var der et huggehus og et jernkammer, formodentlig et redskabsrum.

Gårdens længer blev hvidtede hvert år før pinse. Porte og døre blev tjærede.

Gårdspladsen var brolagt med jordfundne større eller mindre sten, sten, der i regelen dannede en meget ujævn overflade, så det var alt andet end behageligt at færdes derude.

I Sokkelund herred fandtes forhen hist og her de såkaldte Tvillinggårde, der dannedes af 2 meget lange længer forenede ved 3 tværlænger. Den midterste af disse delte pladsen udenfor bygningerne i 2 lige

store kvadratiske gårdspladser, hver med sin indkørselsport. De to ejere af sådanne Tvillinggårde besad hver sin halvpart af midtlængen.

I Buddinge var der før branden den 20. maj 1797 en sådan gård, der altid benævntes Tvillinggård, og i umindelige tider havde været i samme slægts besiddelse.

Gårdsæderne, der kun havde lidt jord, måtte nøjes med 2 længer, et stuehus og et udhus til dyr og sæd. Disse to bygninger var naturligvis langt mindre end bøndergårdenes længer.

De jordløse beboere måtte leve af at arbejde på gårdene, og de boede yderst dårligt, ofte to familier i en ganske lav ussel hytte. Midt på huset var der tæt ved hinanden to døre, gennem hvilke man kom ind i små forrum, som bagtil stod i forbindelse med to stegerser med fælles skorsten, der kun nåede op over loftet, hvorfra røgen trak ud gennem et hul i loftet (Gåren). I reglen hørte der et lille brændehus til boligen.

I hver af byerne boede gerne en hjulmand, en smed, en væver og en skrædder, hvis huse var indrettede omtrent som gårdsædernes.

I Gladsaxe lå præstegården og degnehuset, hvortil der hørte embedsjord, der blev dyrket i fællesdrift med bøndernes jord. Præstegården var bygget som en almindelig bondegård, men stuelængen var noget længere og indeholdt flere rum, særlig studerekammeret med de mange bøger. Sognets indbyggere var jo dengang analfabeter og betragtede derfor bogen med en overtroisk respekt, som præsten vel ofte ønskede vedligeholdt.

Om denne præst, vistnok hr. Mikkell Sørensen Lemvigh, fortælles der, at han havde gået i den sorte skole og kunne mane, vise igen og »Snakke i forvejen« (spå). Han var sine får en god hyrde, men ulvene en ubarmhertig forfølger.

Folk fortalte, at han havde en »Syppijanus« med røde bogstaver, og flere havde set ham sidde med den ved arbejdsbordet. Mikkell Sørensen Lemvigh var præst i Gladsaxe fra 1650–1690.

Gladsaxe præstegård er brændt den 12. maj 1750, den 28. januar 1849 og den 25. maj 1919.

Prinsesseskolen - Kongens skole

Et 250 års jubilæum

Af C. L. B. Cramer

Det var året 1721 – altså for 250 år siden – at grunden blev lagt til den første offentlige undervisning i Gladsaxe og Herlev sogne. Ganske vist havde man siden Reformationen haft latinskoler i byerne og måske også en del privat undervisning. Så sent som 1802 kunne dog ikke alle gårdmænd, der var medlemmer af Gladsaxe Fattigkommission, skrive deres navn selv. De skrev i de gamle protokoller »Med ført pen« eller »Med påholden pen«.

På Sjællands Landsarkiv finder man en pakke mærket »breve fra forvalteren ved Frederiksdal Gods 1724–53«. I denne pakke skjuler sig mærkelig nok prinsesse Sophia Hedevigs fundats til sognets første skole udstedt på Københavns Slot 5. april 1721. Fundatsen er på 6 foliosider, skrevet i gammel, gotisk skrift og giver mange oplysninger om prinsesseskolen i Bagsværd. Den er underskrevet af prinsessen selv.

Prinsessen var søster til Frederik den Fjerde og var bl.a. ejer af Frederiksdal Gods, der omfattede Bagsværd og Virum. Hun var som tiden meget religiøs indstillet. Det var Pietismen, der rådede, og den bød hende at gøre noget for godsets børn. »Så de lærte at læse og skrive og kende kristendommens fundament«.

Sophia Hedevig byggede Bagsværd skole 1721 »Op til Søren Vævers hus, som han dertil have afstået«. Nu ved vi ikke, hvor Søren Væver boede, men da prinsesseskolen blev ombygget adskillige gange, og den sidste skolebygning fik navnet »Viktoria«, kan vi nok omtrent regne ud, hvor skolen lå. Det skulle være mærkeligt, om der ikke endnu er folk i Bagsværd, der kan berette om de dage, da de gik i skole i »Viktoria«.

Den første skole var ret fattig. Den var opført med bindingsværk og stråtag. Til indgang havde den 2 halvdøre med hasper og kroge. Til højre for forstuen lå den 3 fags skolestue med lergulv og otte vinduer. Der var 2 lange borde på pæle og 4 bænke. Til venstre førte en dør ind til skoleholderens stue på 3 fag med lerkakkelovn. Bagved lå spisekammeret og køkkenen med skorsten og »en liden bageovn«. En stige førte op til loftet. Bag huset lå en kálhave. Det var hele herligheden.

Endvidere siger fundatsen, at læreren skal være oplyst og funderet i sin kristendom, være en ærlig, gudfrygtig og uberygtet person. Verdslig næring som krohold, handel og håndværk må han ikke give sig af med.

Han skulle først og fremmest vænne børnene til guds frygt, og hver

dag skulle begynde med bøn og sang. Før skoletidens slutning skulle eleverne skiftevis læse et stykke af bibelen.

At undervisning i kristendom var skolens vigtigste formål, udtrykker prinsessen stærkt ved at sige, »at skrivning og regnekunsten egentlig ikke hører med og kan forspilde tiden«.

På skolens inventarliste finder vi 2 bibler, 12 Ny Testamenter, 12 salmebøger, 1 Brockmands postil, 100 katekismer, 100 ABC'er.

Endvidere: Det er lærerens pligt at agte på, at »Børnene opfører sig velopdraget og stilfærdigt, uden trætte og tynge, uden latter og leg, besynderlig uden skænden, banden og utugtige ord, skarns remser og viser og opdrage hinanden i al godhed og lære hinanden alt godt«.

Skolegangen begyndte i 6 års alderen. Dog for udenbys først med 7-8 års alderen. Der var ikke sat nogen aldersgrænse for skolegangen. Tilsyneladende afhang det af, hvor dygtige eleverne var blevet.

Lærerlønnen var 30 rdl. årligt, der betaltes af godset gennem ridefogeden. Det var forbudt at tage nogen skoleløn af godsets bønder, dog hedder det, »at det ikke er forbudt, om nogen af kærlighed skolemesteren noget frivilligen ville give«.

Allerede 1735 døde prinsessen, og kongen overtog godset med de øvrige kgl. ejendomme til 1766, da Bagsværd blev fri ejendom, og skolen fik samme status som kongens skole.

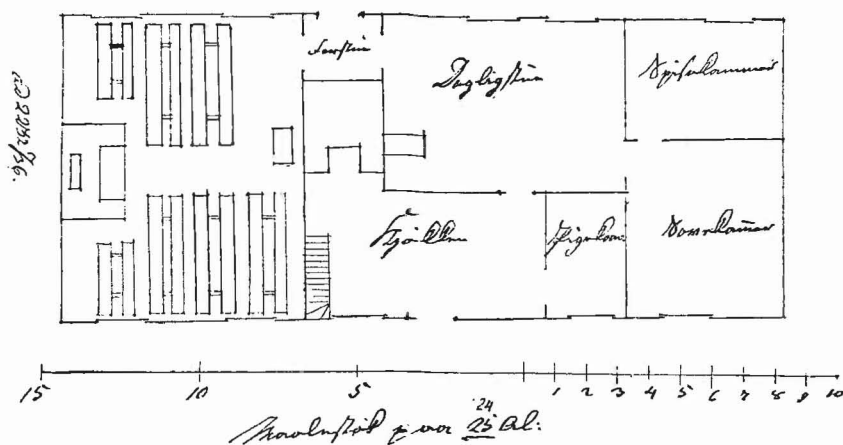
En gammel journal på Landsarkivet over skolebesøg i Gladsaxe sogn meddeler, at prinsessens skolehus 1817 blev nedbrudt og igen opbygget og udvidet. Omkring 1840 afløstes denne skole af en endnu mere rummelig bygning. Biskop Mynster visiterede skolen 1844 og skriver i sin visitatsbog: Skolehuset er nyt og rummeligt, men skal være slet bygget.

Denne skole fik kun kort levetid og nedbrændte 30. november 1853 sammen med en del af byens gårde og huse. Afløseren blev den bygning, der i mange år førte navnet »Viktoria«.

Endelig opførtes 1906 skolen på Hovedgaden.

På en måde var Frederik den Fjerde et par dage foran sin søster, da han den 28. marts 1721 efter mange og lange forhandlinger forud bestemte at oprette 240 kongelige skoler i de 12 rytterdistrikter, hvori han i årene 1717-18 havde opdelt det kgl. jordegods.

Heraf fik Københavns rytterdistrikt de 19, og da man ingen skolebygninger havde, tog man visse steder fat i kirkelader, rytterhuse, gadehuse eller lignende. Om man har begyndt på denne måde i Gladsaxe, ved vi intet om. Ret hurtigt indså man dog, at der måtte bygges skoler, og 23. januar 1722 blev der sluttet kontrakt med murermester Lauritz Eriksen om bygning af de sjællandske skoler for 550 rdl. stykket.

Plan over Bagsværd Prinsesseskole 1818. Rigsarkivet. Rentekammeret. Sjæll. Rentekriverkontor. Sager vedr. Kbh. Amts skolars istandsættelse og overlevering til skoledistr. 1802-31.

Skolerne blev bygget i de fem år fra 1722 til 1727.

Som den første blev Gentofte taget i brug 1722, og efter denne model blev de øvrige bygget. Det lader til, at det ikke er muligt at finde årstallet for de enkelte skoler, men en del taler for, at Gladsaxe rytterskole blev opført 1722.

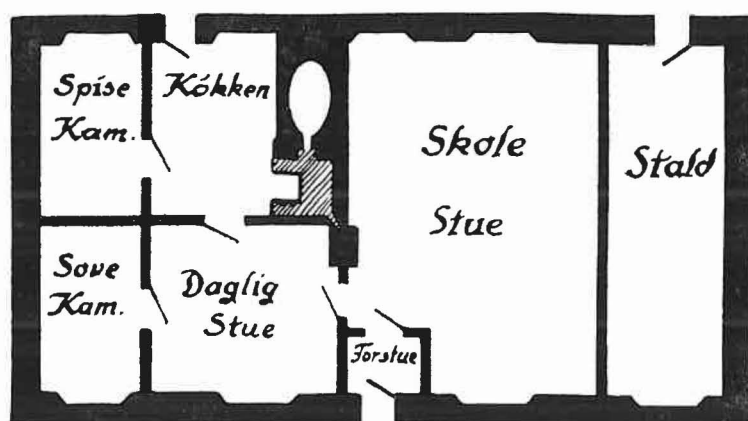
1721 blev ingen skoler bygget.

Når man sammenligner med landsbyens lerklinede hytter, var rytterskolen eller kongens skole fornem og anselig – langt anseligere end prinsesseskolen i Bagsværd. Man kan vel sige, at Frederik den Fjerde kom til at betegne et stort fremskridt på skolebygningens område.

Udgiften ved skolernes bygning og drift skulle betales af kirkerne, men slog kirketienden ikke til, måtte det manglende tilvejebringes ved ligning på beboerne. Det lader dog til, at regimentskassen også har måttet træde til.

Gladsaxe rytterskole blev opført på gadejorden, der fra gammel tid tilhørte kongen. Den var 21 alen lang, 12 alen bred og $4\frac{1}{2}$ alen høj til bjælkerne. Ydermure såvel som skorsten og bageovn var af Flensborg mursten. Det lader til, at gulvene var af brændte mursten. Murene skulle udvendig have rene fuger, og indvendig var alle stuer hvidtede.

Taget var også af Flensborg sten, og det var de to kakkellovne også. Karmene til yderdøre og vinduer var af eg. Der var 3 yderdøre og 5 inderdøre. Ialt var der 17 vinduer med 24 blyindfattede ruder. Indvendig var vinduerne malet røde og udvendig perlegrå.

Grundplan af Fr. IV' Skoler.

Lejligheden bestod af skolestuen, 2 værelser, køkken og spisekammer. Desuden var der kostald og fårest i enden af huset, skønt der ikke dengang hørte jord til embedet.

Møblementet i skolestuen var beskedent. Af regnskaberne kan vi se, at der som regel var 2 borde og 6-7 lange bænke. Alt stod fast i gulvet.

Ejendommelig for kongens skoler var indskrifterne. Endnu den dag i dag kan man finde skoler med sandstenstavler og det kendte vers. 50 af disse sandstenstavler blev færdige 1726 og efterhånden anbragt på skolerne. Verset skal skyldes Frederik Rostgaard, søn af den berømte ridefoged på Kronborg under svenskekrigene. Han havde en høj embedsstilling og var bl.a. chef for Danske Kancelli 1721-25.

*Halvtredsindstyve år, Gud, har du mig opholdt,
At Sygdom, Krig, Pest mig intet ondt har voldt.
Thi yder jeg min Tak og breder ud dit Navn
Og bygger Skoler op, de fattige til Gavn.
Gud, lad i dette Værk din Naades Fylde kende.
Lad denne din Fundats bestaa til Verdens Ende.
Lad altid paa min Stol een findes af min Æt,
Som mener dig, min Gud og disse Skoler ret,*

Også over dørene i huset var anbragt vers. Følgende skal være anbragt over skoledøren:

Forsøm ej Skolegang i dine Ungdoms Dage.

Tænk paa den Levetid, du har tilbage.

Hav ingenting saa kær som Herrens sande Frygt.

Tak dog din Konge, som har disse Skoler bygt .

At kongen skulle have forfattet dette vers, er der ingen hjemmel for, men sådan mente man tidligere.

Alt det ydre var altså, når man tager forholdene i betragtning, i orden, og dog blev resultatet ikke så godt, som man havde forestillet sig.

Man havde rent glemt at uddanne lærere eller skoleholdere, som man sagde. Derfor var man nødt til at bruge, hvad der var for hånden. Undtagelsesvis fik man degne. Ellers tog man til takke med mislykkede studenter, afskedigede underofficerer, håndværkere og skrivere.

Når resultatet undertiden syntes ringe, må man ikke glemme trægheden hos forældrene og uviljen mod alt nyt. Ej heller er det mærkeligt, om forældrene skulle mangle åndelige interesser, knuget som de var af hoveri, fattigdom og sygdom. De mente, at fattige børn kunne foretage sig nyttigere ting end at lære læsning og skrivning. Lønnen var elendig, og mange opgav hurtigt arbejdet. Andre blev afskediget. Årslønnen var 24 rdl. af kirkens kasse, foruden frit hus, 3 læs brænde og fritagelse for skatter. Desuden måtte hartkornet levere foder til 2 køer og 6 får. Er det rigtigt, at sogneegnens løn kunne nå 200 rdl., er det forståeligt, at skoleholderne flygtede til degneembederne, når lejlighed gaves.

Lidt lysnede det for skoleholderen i Gladsaxe 1805, da sogneegnens embede blev nedlagt, og skoleholderen overtog degnens funktion og fik 10 rdl. lagt til lønnen.

Målet for undervisningen var, »at oplyse i den saliggørende Guds-kundskab«. Derfor skulle alle børn gratis undervises i læsning i Luthers katekismus. Skrivning og regning var frivillige fag, som kun de børn havde, hvis forældre ønskede det og betalte skrivematerialer med 8 skilling om måneden.

Hvad opdragelsen angik, »skulle læreren med samme omhu antage sig alle børn fra den velhavende bomands til den fattige indsidders og almissebørnene«.

Drenge og piger skulle sidde hver for sig.

Han skulle agte på, »at børnene ikke bander, bruger skældsord, utugtig snak eller støjer, kives og slås«.

Tilsyn var der i rigt mål. Sognepræsten skulle møde i skolen én gang om ugen og overhøre børnene. Amtmand og provst skulle komme 2 gange om året. Endelig skulle bispren komme hvert 3. år på visitats.

Lad os nu først høre, hvad kongen mener om sine skoler:

4. oktober 1737 udtrykker kongen sin skuffelse i et reskript ved at udtale, at man med mishag havde fornummet, at ungdommen i rytterdistrikterne lidet eller intet havde profiteret af skolerne, idet vankundigheden blandt almuen endnu skal være meget stor.

I visitatsbøgerne og de gamle protokoller finder vi både ros og kritik:

1744 skrev biskop Hersleb om Gladsaxe skole »Her visiterede jeg og fandt det fornøjeligt«. Nu er dertil at sige, at Hersleb var en af de embedsmænd, som pressede kongen for at få skolerne.

Værre lyder det 29. december 1754 fra sognepræsten i Gladsaxe N. Johs. Heining i en indberetning til biskoppen:

Kort før min ankomst er antaget en mand til den kongens skole, som er her i Gladsaxe, hvortil begge sognes ungdom er lagt uden alene Bagsværd, som har sin egen skoleholder. Som skoleholder i Gladsaxe er en skikkelig mand, er og vel skikket til at undervise børn. Men de er dog så egensindige; bønderne, at der kun er få børn, som søger skolen.

Derimod hedder det, at disse børn går i skole i byerne for dem selv, og under det påskud er her mange børn, som vokser op i stor vankundighed. Mange er 14, 15, 16 år, som ikke kan et bogstav, mange, som ikke kan læse en linie ærligt i en bog. Hvad der skal gøres ved dem, ved jeg ikke.

1785 visiterede den kendte biskop Balle Gladsaxe skole og skriver:

Skoleholder Satler havde megen ære af sine elever. Det lyder da godt.

Pastor Bentzon, der var præst i Gladsaxe 1797-1823 noterer 1805 om Gladsaxe:

I denne skole har jeg altid haft årsag til at være fornøjet. Med regning og skrivning går det godt.

Året efter er præsten dog utilfreds og klager over, at børnene endnu ikke er begyndt efter sommerferien. Nu lader han tude i gaderne for at advare forældrene.

9. april 1810 var der 59 børn i Gladsaxe skole. Heraf var 2 syge, 1 udensogns. 23 blev ved eksamen erklærede gode, 32 mådelige og 1 slet.

Provst Hammond visiterede begge skoler 1809 og skriver om Gladsaxe:

Skoleholder Jens Farre, ustuderet, 47 børn. Skolen hører til amtets gode skoler. Læreren er en duelig og stræbsom mand.

Om Bagsværd:

Skoleholder Sommer – 62 børn. Skolen kan kun regnes til en af amtets middelmådelige skoler. Skolegangen er uordentlig og forsømmelig.

1821 fik dog biskop Münter et bedre indtryk af Bagsværd skole, for han skriver:

Skoleholder Sommer er meget duelig. Skolehuset meget godt.

Biskop Mynster var derimod 1853 utilfreds med Gladsaxe:

Skolehuset er måske ret godt, men det kan ikke ses for svineri.

1883 fik Gladsaxe skole en vis berømmelse. Emil Sauter, der var lærer i Gladsaxe fra 1883-1898, var i mange måder en betydelig mand. Han var medstifter af Danmarks Lærerforening og foreningens formand i adskillige år.

Dansk Skolemuseum, der nutildags bærer navnet »Statens pædagogiske Studiesamling«, skylder ham sin tilblivelse. Museet var en tid installeret på Gladsaxe skole og var tilgængeligt for publikum. Her kunne kommunalfolk og skolefolk se det nyeste med hensyn til skoleborde, tavler, skabe, kort, billeder osv. I det hele taget kunne man her se de bedste undervisningsmidler, der brugtes i ind- og udland.

Den gamle rytterskole brændte 1939, men den var da en del forskellig fra den oprindelige skole. 1819 blev den underkastet en større reparation, og 1862 blev der bygget et stykke til skolestuen og lærerboligen, men ellers var det den samme skole, der gjorde tjeneste de mange år til 1921, da den afløstes af den nye Gladsaxe skole. Rytterskolens sandstenstavle er nu anbragt på Egegårdsskolen, men burde historisk set være på Gladsaxe skole, som er rytterskolens afløser.

Når vi nu i jubilæumsåret kaster et blik tilbage gennem de mange år til 1721, kan vi se, at vejen har været lang og trang fra den efter forholdene fine rytterskole og den noget beskednere prinsesseskole til vore dages skolepalæer med de mange lokaler og de kostbare undervisningsmidler.

Men problemerne har måske ikke ændret sig så meget. Ialt fald afslører de gamle protokoller vanskeligheder, som den moderne pædagogik også arbejder med den dag i dag.

Ufuldstændig navneliste over lærerne ved de to skoler til det tidspunkt, da der kom flere lærerkræfter ved skolerne. Vi kender kun få navne på de første lærere. Årstallet angiver ikke altid ansættelsesåret.

Prinsesseskolen:

1721 Niels Nielsen Kirkebye.
1799 Svitzer.
1805 Gjerlev.
1806 Niels Peter Sommer.
1844 Gehl.
1853 Knud Møller.
1864 Claudius Hansen.
1879 Laurits Richard Petersen.

Kongens skole (Rytterskolen):

1741 Refn.
1766 Jens Breum.
1785 Johan Jacob Satler.
1791 Jens Farre.
1837 Niels Chr. Farre.
1853 Niels Hansen Thyboe.
1858 Gronnenberg.
1883 Sauter.

Havekolonien Voldly

– et eksempel på en typisk forstadsbebyggelse

Af Anders Rehde Nielsen og Inger Tolstrup

Sidste årsskrift indeholdt en rapport fra en etnologisk undersøgelse i Gladsaxe udarbejdet for det kulturelle udvalg i kommunen¹). I en fortsættelse af dette arbejde er ovennævnte forfattere i gang med en undersøgelse i en af haveforeningerne i Gladsaxe. Formålet er gennem interviews, fotos m.m. at indsamle et dokumentationsmateriale til brug for en senere formidling, der vil kunne belyse et karakteristisk træk i Gladsaxes udvikling.

For at kunne forstå den rolle, kolonihaverne har i Gladsaxe, vil det være nødvendigt at se på den udvikling, som har præget kolonihaverne i det storkøbenhavnske område, som Gladsaxe er en del af.

Tanken om kollektivt lejede haver fik form i slutningen af 1800-tallet, og havebevægelsen kom i gang. Det var venstrepolitikerens Jørgen Berthelsen (1851-1922), der var foregangsmanden i dette arbejde. Han indrettede to kolonihaver på lejet jord i Aalborg. Haverne blev drevet kollektivt af en forening. Under denne form spredte kolonihaverne sig i løbet af få år ud over landet²).

Tidligere havde der været småhaver i København på mange af de ubebyggede arealer udenfor Søerne, ved Nørrebrogade og den gamle Ladegårdså. Det havde ikke drejet sig om nogen selvstændig bevægelse, snarere om tilfældige grupper på lejede arealer. Den første egentlige haveforening i København blev startet i 1891 af foreningen »Arbejdernes Værn«. Et par år senere blev »Det københavnske Haveselskab« dannet. Da foreningerne imidlertid lejede ud på enkeltmandskontrakter, steg lejeindtægten for meget i forhold til de udgifter, man havde på grundene. For at modvirke denne udvikling dannedes i 1908 Kolonihaveforbundet, hvis formål i store linjer var at arbejde for at skaffe jord samt støtte hos stat og kommune, at forhindre foreninger eller enkeltpersoner i at udnytte havelejerne, at fremskaffe gode forsikringsordninger, lånefonds samt at udgive skrifter og afholde foredrag³).

Generelt for placeringen af kolonihaver i København er, at de første blev anlagt forholdsvis tæt ved centrum, for i årenes løb at bevæge sig længere og længere ud i byens periferi, efterhånden som lejemålene ophørte og byen overtog grundene til andre formål. I 1940'erne får Gladsaxe kommune kolonihaver. I løbet af få år anlægges følgende haver: Carl Nielsens Minde, Mirabella, Smørmosen, 4. Juli 1917, Samvirke,

Fælles Eje, Skrænten, Tornhøj, Pilegårdens Haveby, Mosehøj og Voldly. Flere af disse var ældre kolonier, som i '40erne måtte flytte længere ud p.gr.a. byens ekspansion. I denne gruppe finder vi bl.a. foreningerne Mosehøj og Voldly, der flyttede fra områder ved Vestvolden i Husum.

De tre haveforeninger Carl Nielsens Minde, Mirabella og Smørmosen ejer selv jorden og kan derfor ikke nedlægges, uden at der foretages ekspropriation. For de øvrige kolonier gælder, at lejemålene for dem alle vil være udløbet indenfor en halv snes år. Herefter vil en fornyelse af lejemålene være bestemmende for, om der fremover skal være kolonihaver i Gladsaxe⁴).

Samtidig med at kolonihaverne skifter beliggenhed, ændres brugen og udseendet af haverne også. I kolonihavernes første tid, da de ofte lå relativt nær ved lejernes permanente bopæl, havde man ikke behov for at sove der. Man havde derfor kun mindre lysthuse. Efterhånden som de fleste kolonihaver i København rykkede længere og længere bort fra centrum og afstanden mellem bolig og have øgedes, blev husene større, så det blev muligt at bo i haverne i sommermånederne.

Hvad angår brugen af haverne, er der sket en udvikling væk fra den oprindelige idé bag kolonihavebevægelsen, hvis hovedtanke var at give især arbejderne mulighed for at supplere deres kost med egne dyrkede haveprodukter. »Størstedelen af Haverne i de forskellige Kolonier er særlig dyrkede med det Formaal at bringe det størst mulige Udbytte af den lille Plet Jord i Form af Nytteurter«⁵). I dag, hvor levestandarden er højnet, er havernes økonomiske betydning gledet i baggrunden, og de har nu, som man bl.a. ser det i Voldly, deres største betydning som rekreative områder.

Allerede ved kolonihavebevægelsens start lykkedes det ikke helt at tilgodese den gruppe, man oprindeligt havde i tankerne. Dette forhold ser ikke ud til at have ændret sig. Lejen i de nye kolonier bliver høj p.gr.a. de stadig stigende anlægsudgifter. Der bliver også lagt elektricitet ind i husene med det samme. Ligeledes er der klausuler på husenes udseende og udstyr. Man har altså ikke nu de samme muligheder som før i tiden for at bygge sit eget hus af billige materialer. Alle disse forhold gør, at bevægelsens oprindelige sigte stadig må siges ikke at være blevet realiseret⁶).

Blandt de omtalte haveforeninger i Gladsaxe er Voldly valgt som undersøgelsesobjekt, først og fremmest fordi den i sit anlæg udgør en typisk kolonihave. Husene er så store, at man kan bo i dem hele sommeren, der er et marketenderi og en festplads. Dernæst har Voldly gennemløbet en udvikling, der synes at have været reglen for de fleste have-

kolonier i Gladsaxe. Endelig har den en passende størrelse for en undersøgelse af denne art, idet der hovedsageligt bygges på personlige samtaler.

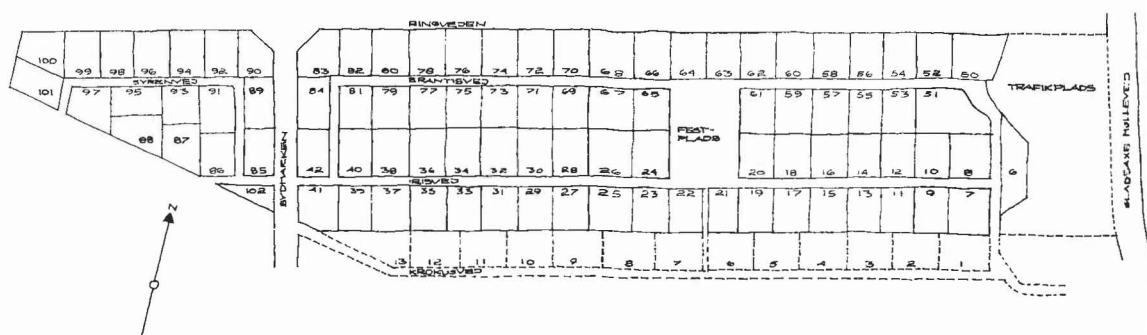
Kolonihaveforeningen blev i sin nuværende form dannet i 1947. Den har ligesom andre haveforeninger en bestyrelse, der vælges af medlemmerne på en årlig generalforsamling. Den vælges for to år ad gangen. På ulige årstal vælges næstformanden, kassereren og et bestyrelsesmedlem. De andre år vælges formanden og et bestyrelsesmedlem. Kun de, der står som lejere af en havelod, kan stemme på generalforsamlingen. Bestyrelsen holder møder, når der er behov for det. De beslutninger, man træffer her, kommunikerer for det meste videre via to opslagstavler på marketenderiet eller pr. brev. Foreningens love er bygget op som andre haveforeningslove og foreskriver hvilke forpligtelser og beføjelser, bestyrelsen har overfor lejerne, samt disses forpligtelser overfor haveforeningen. F.eks. skal alle handeler med huse gå gennem bestyrelsen, der vurderer huset og grunden og fastsætter en salgspris. Dette forhold hindrer, at de enkelte medlemmer har mulighed for stor fortjeneste ved salg af deres huse. Prisen for et hus kan dog variere meget alt efter hvor lang tid, der er igen af haveforeningens lejemål.

Hvis en havelejer ikke holder sin have i ordentlig stand, har bestyrelsen beføjelse til at lade arbejdet udføre ved hjælp af lønnet arbejdskraft, som det så er lejeren påbudt at betale. Det er også muligt for bestyrelsen at udelukke enkelte medlemmer fra kolonien, hvis de f.eks. ikke overholder deres økonomiske forpligtelser overfor denne. Bestyrelsen arrangerer desuden havevandring, pligtarbejde, generalforsamling og Sct. Hansfest. I lovene findes der også bestemmelser om, hvor meget der må bygges på grundene, ligeledes hvor høje hækkene må være.

Alle haveforeninger i Gladsaxe dannede i sin tid »Gladsaxehavernes Sammenslutning«. Den har ikke virket et stykke tid, men er nu genopstået, sikkert fordi de forskellige lejemål er ved at udløbe. Sammenslutningen blev bl.a. dannet ud fra den betragtning, at man ville stå stærkere i forhandlinger med kommunen om forlængelse af lejemålene, når de efterhånden udløb, end hvis man forhandlede enkeltvis. Man har holdt en del møder om bl.a. havebrug og havernes fremtid. Der er ikke nogen egentlig bestyrelse, men formændene fra de forskellige foreninger mødes og diskuterer problemerne igennem.

Beskrivelse af Voldly

Den 27/8 1947 gav Bygningskommissionen for Gladsaxe tilladelse til at 101 sommerhuse fra matr. nr. 1685 af Husum måtte genopstilles på matr. nr. 7a af Mørkhøj og 14a af Gladsaxe, som tilsammen udgjorde have-

Kort over Voldly.

De punkterede linier angiver det område, kommunen har inddraget til trafikplads, samt den udvidelse Voldly fik i forbindelse hermed i 1958.

foreningerne Mosehøj og Voldly. Af Voldly's protokol på flytningstidspunktet fremgår det, at omkring 52 huse fra havekolonien i Husum blev flyttet til Voldly. Af disse skal 7 huse have skiftet ejer i forbindelse med flytningen, således at ialt 45 familier fra det gamle Voldly flyttede med til det ny. Foruden de nævnte 52 huse fra Husum kom der også huse fra andre havekolonier. Således blev der i foråret 1948 givet tilladelse til flytning af 30 sommerhuse fra Utterslev og et lysthus fra haveforeningen »Teglgården«. Endelig blev der opført en del nye havehuse, hvortil bl.a. de lokale tømmerhandlere leverede materialer. Omkring slutningen af 1949 var de 101 grunde i Voldly alle bebyggede⁷⁾.

Den oprindelige haveforening Voldly i Husum havde et lejemål på 20 år, men det blev opsagt et år før tiden på grund af igangsættelse af boligbyggeri. I erstatning fik hver havelejer 300 kroner: »Det var lige nok til at få huset flyttet«. Desuden fik haveforeningen 21.000 kroner til anlæg af veje, vand og plantning af hække i den ny koloni. Dette arbejde udførtes dels af en gas- og vandmester og dels som pligtarbejde af havelejerne, kaldet »Voldlysvendene«.

Hver grund i Voldly var på 400 m². Kun ét ægtepar fik tilladelse til at erhverve en dobbelthave, idet hver af ægtefællerne kom til at stå som lejer af en havelod. Foreningen fik derved 101 medlemmer og dermed mulighed for en ekstra præmie fra Kolonihaveforbundet, idet en sådan bliver givet for hver påbegyndt 50 medlemmer. Siden er der kommet en grund nr. 102 ud til Sydmarken, jfr. kortet.

Alle haver er nummererede, men, som kortet viser, ikke fortløbende, hvilket skyldes en omlægning i 1958, da kommunen inddrog haverne ud mod Gladsaxe Møllevej til brug for Trafikpladsen. Som kompensation fik man jord til en række haver mod syd, nemlig de 13 grunde

beliggende på Krokusvej. Kolonihavetraditionen tro har man givet vejene i Voldly blomsternavne: »Krokusvej«, »Irisvej«, »Erantisvej« og »Syrenvej«.

»Da Voldly blev anlagt kunne man se helt ind til Frederiksberg.« I dag hvor Gladsaxe næsten er bygget sammen med København, ligger Voldly som et lille lukket område omgivet af høje hække mellem den stærkt trafikerede Ringvej og industrikvartererne. I lighed med andre kolonihaver fra samme periode er de fleste af husene selvbyggede. Byggematerialerne blev gerne hentet på nedlagte fabrikker – endog pak-kasser kunne bruges. I dag fremtræder haveforeningen med et ret ensartet præg. Flere af de ældste huse er blevet udskiftet og moderne type-sommerhuse har vundet indpas. De gamle kolonihavehuse med tårne og udskæringer findes ikke her. Tendensen til mere og mere ensartede huse hænger dels sammen med strengere krav fra kommunens og kolonihave-forbundets side, dels med beboernes egne ændrede vurderinger af, hvor-dan et moderne havehus skal være.

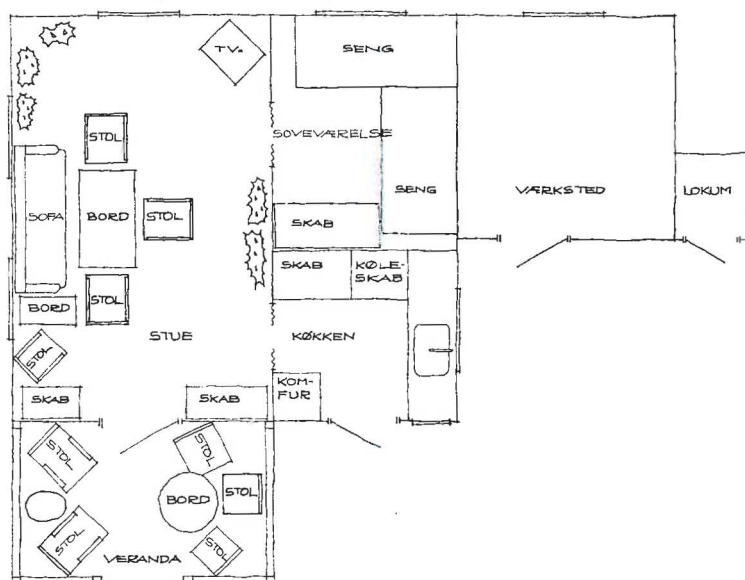
De fleste huse i Voldly består af køkken, stue og soveværelse. Mange har desuden bygget redskabsskur/værksted og wc til. Man klarer selv de sanitære problemer. Ganske vist er der toiletter på festpladsen, men de fleste haver har desuden lokum eller torkloset. Alle huse har indlagt vand i køkkenet. Endvidere har mange et ekstra vaskested ved vand-posten i haven til klatvask og rensning af grøntsager m.m.

På få undtagelser nær har de fleste haveejere først fået lagt elektrici-tet ind i den sidste halve snes år. Grunden til, at man har ventet så længe, kan være – som i een familie – at man tidligere kun boede i haven i børnenes skoleferie: »Det var jo ikke sådan nødvendigt med lys, det var jo lyst om aftenene, og varme behøvedes jo heller ikke«. Blev det alligevel nødvendigt, klarede man sig med petroleum. I andre tilfælde har det været økonomisk bestemt, idet haveejerne har ventet med at få lagt elektricitet ind, til der var flere på vejen, der ville slå sig sammen om et stik. Mange har måske været imod at få elektricitet, fordi de har opfattet det som en fjende af »den gamle kolonihaveånd«. At det ikke er en helt ubegrundet tankegang, kan man se nu, hvor fjernsynet har vundet indpas i næsten alle kolonihavehusene: »Man sidder ikke i haven om aftenen mere – man ser TV«. Med elektriciteten har man også fået køleskab, elektrisk komfur og el-opvarmning.

Møbleringen i husene udgøres for en stor del af brugte møbler, som man ikke mere har brug for i vinterboligen. Ofte er det sådan, at når et hus sælges, følger alt indbo, haveredskaber – ja endog sylvetøj – med. Mange, navnlig yngre haveejere, har dog anskaffet sig nye møbler i hele

Samme hus som nedenfor. Huset blev bygget af den nuværende ejer i 1928 og er flyttet med fra Husum. Materialerne til byggeriet hentedes fra en nedlagt sølvvarefabrik på Amager. Foto 1971.

Plan over huset i have nr. 16-18 (Dobbelthave). Opmåling 1971.
Oprindeligt bestod huset kun af stuen, hvor man både sov og lavede mad.
Familien bestod da af 5 personer. De øvrige rum er bygget til efterhånden.

Interiørbillede fra et af de nyere huse. I forgrunden en sofagrube, i baggrunden ses køkkenet med bl.a. el-komfur og køleskab. Foto 1971.

huset. Også fjernsynet er efterhånden blevet skiftet ud hjemme og bliver ikke taget med frem og tilbage.

Oprindelig var tanken bag kolonihavebevægelsen, at havelejerne, foruden det rent rekreative, også skulle have et økonomisk udbytte af haven. De grøntsager, man kunne dyrke, skulle være et væsentligt supplement til husholdningen. Siden 2. Verdenskrig er der dog sket en ændring af dette forhold. I dag er der ikke mange, der har egentlig nyttehave med mange grøntsager: »Det kan ikke betale sig«. De, der alligevel har nyttehave, har det ikke af økonomiske grunde, men fordi de kan lide at arbejde med jorden. I dag er hovedparten af haverne anlagt med græsplæner, blomsterbede og en mindre nyttehave. Megen tid tilbringes i det fri, og der er som regel to-tre hyggelokke i hver have. I en af krogene står ofte en gynge-sofa, der er et meget almindeligt møbel

Karakteristisk have med stor græsplæne, mange blomster og næsten ingen nyttehave. Foto 1971.

i haverne. I meget få haver – og navnlig hos de ældre haveejere – er der ingen hæk ind til naboen. »Vi laver ikke noget, man ikke kan tåle at se«. Ellers er det almindeligt med så høje hække, at man ikke kan se ind til hinanden.

Midt i Voldly ligger festpladsen. I de senere år samles havens beboere kun på pladsen Sct. Hansaften. Her findes tombolaskur, toiletter og bænke. Til daglig fungerer festpladsen som lege- og parkeringsplads. Ved siden af ligger marketenderiet, der har åbent alle ugens dage til kl. 19.30 i hele sæsonen fra 1. april til 1. oktober samt de fire weekender i oktober. Forretningen sælger bl.a. mælk, brød, dybfrostvarer, øl, spiritus, blade, aviser, petroleum og gødning og kan nærmest betragtes som en blandet landhandel. Alligevel er der en tendens til, at mange beboere tager til Buddinge og handler i supermarkederne, når de skal købe ind i større mængder.

Beboerne

I løbet af Voldly's historie er der sket en udvikling, hvad angår lejernes bopæl i København. Hvis man ser på tiden lige før Voldly blev flyttet til Gladsaxe, var fordelingen ikke jævn over hele det københavnske område. I området lige syd for Bispebjerg Kirkegård og omkring Nørre-

Marketenderiet.

En af dets største indtægtskilder er ølsalget. Foto 1971.

broparken var der en fortætning i forhold til det øvrige København. Begge kvarterer bestod af etageejendomme med mindre lejligheder, og beboerne var overvejende arbejdere. At det netop var i de to områder, der boede lejere fra Voldly, kan undre. Forholdet kan muligvis forklares ved, at de ligger nærmere Husum end f.eks. arbejderkvartererne på Amager, Vesterbro og Østerbro. Hvis man ser på forholdene i dag, er der sket en forandring, idet der nu er en nogenlunde jævn fordeling over hele København. Hertil kommer, at der i dag er flere af beboerne, der kommer fra omegnskommunerne f.eks. Skovlunde og Gentofte. Det vil imidlertid kræve yderligere undersøgelser at klarlægge og forklare dette forhold, hvilket forhåbentlig kan ske i det videre undersøgelsesarbejde.

I dag er der kun 5 familier tilbage af de 45, der flyttede med fra det gamle Voldly. Trods dette er de fleste beboere i alderen 50-70 år. »Vi er lige på grænsen af et generationsskifte«. Af samme grund er der næsten ingen børn i Voldly. Dermed ikke sagt, at man ikke ser nogen børn. I week-enderne, når familien kommer på besøg, er der mange børnebørn.

Undersøgelsen har foreløbig ikke kunnet give oplysninger om beboernes alder og familieforhold, da de anskaffede have. I de indsamlede oplysninger har der ikke kunnet spores nogen retningsgivende tendens. Nogle har købt have, for at børnene kunne komme ud i den friske luft

– andre har først anskaffet sig have i en senere alder: »Da vi fik mere tid«. Et bestyrelsesmedlem mener, at de fleste, der flytter ind i haverne nu, er en 45-50 år.

Som det fremgår af det foregående, er der flere grunde til, at folk ønsker at blive kolonihaveejere. Dels var der hensynet til børnene, dels ønsket om at komme væk fra byen, enten for »at slappe af« eller for at arbejde i haven. Det kunne være interessant at undersøge, hvorvidt kolonihaveejerne har haft tilknytning til havearbejde gennem deres opvækst. Tilsyneladende kommer de fleste fra København, men i en videre undersøgelse kunne man få klarlagt om en del evt. var født og opvokset på landet. I samme forbindelse kunne man undersøge, hvor mange der var fra København, men hvor forældrene havde været kolonihaveejere. Blandt de ældre interviewede var der således flere, hvis forældre havde haft kolonihave, og de kendte alle eksempler på anden generations kolonihaveejere i Voldly. »I dag«, siger formanden, »er det et særsyn, at de unge, der har forældre i haven, også ønsker en have«. De fleste vil hellere have sommerhus eller villa. Mange fortæller, at det var venner eller arbejdskammerater, der fik dem til at købe kolonihave.

Flere har fortalt om haveejere, der har solgt deres have, for derefter at fortryde det bitterligt og købe en anden i samme havekoloni. Nogle har sikkert gjort det, for på den måde at skaffe sig et bedre hus, eller måske som en meddeler sagde, »for at skaffe sig andre naboer – det er altid naboerne, man snakker mest med«. Mange sælger før lejemålet udløber for at få lidt penge. I 1970 var der 10, der solgte, før man fik lejemålet forlænget til 1975.

Kun de yngre er interesserede i at flytte med til en ny koloni, idet flere dog lægger afgørende vægt på, hvor langt udenfor København den kommer til at ligge. Af de pensionister, vi har interviewet, er ingen interesseret i at sælge haven før tiden eller i at flytte med, når lejemålet udløber. Som grund opgiver de først og fremmest deres alder, men også, at det er økonomisk uoverkommeligt, da kravene til de nye havekolonier er høje. F.eks. regner man med, at kun 2-3 sommerhuse i Voldly vil blive godkendt til genopstilling.

Det er tilladt at bo i haven fra 1. april til 1. oktober. De fleste flytter ud 1. maj og tager hjem først i september.

Selve flytningen er for manges vedkommende let, da de fleste ting bliver i huset fra år til år. Som et eksempel kan nævnes et ægtepar først i 60'erne, som tager turen fra Østerbro til Voldly på knallert med en opbakning bestående af dyner og det nødvendige tøj. Andre, der f.eks. tager fjernsynet med og ikke har bil, tager en taxa eller får nogle bekendte

til at køre for sig. De fleste tager hjem en gang om ugen, men man overnatter ikke. Man tager hjem for at vande blomster, hente post og for at tage et bad. Nogle haveejere, navnlig næringsdrivende, tager kun ud i haven i weekend og ferie. Vinteren igennem tager man ud for at se til haven. Mange tager ud en gang om ugen, andre hver 14. dag, så haven er i orden til maj.

Som nævnt ovenfor betyder afstanden fra vinterboligen til haven meget. Mange har været vant til at tage cyklen frem og tilbage, hvilket ikke vil være muligt, hvis havekolonien f.eks. flytter til Ballerup. Hvor mange der har bil i Voldly er vanskeligt at afgøre, men skønmæssigt er det under halvdelen, så hovedparten klarer sig stadig med offentlige transportmidler, knallert eller cykel.

Omgangsformer og kolonihaveånd

»I den gamle koloni var der mere af den gamle ånd – vi var én stor familie – da kunne man tage borde og stole med til festpladsen og drikke kaffe. Nu er der ikke noget nært sammenhold, men vi har det da godt«.

Ovenstående kunne være udtalt af mange ældre haveejere, der har boet længe i Voldly. »De unge isolerer sig, mange er forretningsfolk, der kun kommer i weekendene – de er stressede«. Taler man med nogen af de yngre haveejere, siger mange: »Vi kender kun naboen« – »Vi holder os mest for os selv«. Flere af de familier, der kom fra den tidligere havekoloni »De gamle Voldlyere« samledes i mange år til et stykke smørrebrød og en kop kaffe, men efterhånden som flere og flere faldt fra, hørte det op af sig selv. »Nu snakker man kun med folk over hækken«. Skønt de fleste – både ældre og yngre beboere – således giver indtryk af, at »man holder sig for sig selv«, skal mange udsagn tages med et vist forbehold, da de samme meddelere taler om, at det er almindeligt, at man hjælper hinanden med mindre tjenester og også at man f.eks. bytter stiklinger og frugt. At der tidligere har været en stærkere kontakt skyldes sandsynligvis, at kolonihaveejerne har været en mere homogen gruppe. De første år, da haven endnu var bar mark, og da pligtarbejdet var en tilbagevendende ting hver søndag, har man haft fælles problemer at tage op. Interessant er det, når en meddeler i dag siger, at spørgsmålet om Voldly's fremtid i de sidste par år har givet folk et samtaleemne og dermed mere sammenhold. Af andre grunde til manglende kontakt beboerne imellem har vi allerede været inde på to – for det første fjernsynet, der holder folk inde om aftenen – og for det andet de haveejere, der kun bor i haven i weekend og ferie. Den selskabelige kontakt, haveejerne har i dag, skal først og fremmest søges i omgangskredsen uden-

Familien Valhøj i haven en søndag eftermiddag med børn og børnebørn. Foto 1949.

for kolonihaven. Det er særlig familien, der kommer på besøg i weekenden. Mange af de ældre har gjort det til en tradition at holde pinsefrokost i haven for familien.

Ved generalforsamlinger, Sct. Hansaften og havevandringerne har medlemmerne mulighed for at møde hinanden ud over den daglige kontakt. Da foreningen startede i Gladsaxe, holdt man om sommeren havefester. Festerne holdes imidlertid ikke mere, da de tiltrak for mange urostiftere.

Den årlige generalforsamling afholdes i november i lejede lokaler på Enghavevej. Først aflægges regnskab, siden er der et stykke smørrebrød på foreningens regning og bagefter er der dans. Samme aften får de præmierede haver tildelt deres præmier. Det er ikke almindeligt, at foreningerne selv uddeler præmier. Normal praksis er, at haveforeningerne i Københavnskredsen får tildelt præmier ved en fælles sammenkomst. Voldly har dog altid ønsket selv at uddele præmierne.

Sct. Hansfest i Voldly

Sct. Hansfesterne i Voldly bliver arrangeret af bestyrelsen, der også sørger for musik og underholdning.

Ved festen i 1971 var en af havelejerne konferencier. Først blev der arrangeret æggevæddeløb, sækkevæddeløb, sangkonkurrence m.m. for børnene. De, der deltog i de forskellige konkurrencer, var overvejende børnebørn til de ældre beboere i kolonien. Da børnelegene var forbi, blev der arrangeret konkurrencer for de voksne. Efterhånden som mørket faldt på, kom der flere folk på pladsen, bålet blev tændt, formanden holdt en tale om Voldly og kolonihavebevægelsen, og man sluttede af med at synge Midsommervisen. Derpå blev der spillet op til dans. De

Sct. Hansaften i Voldly, hvor der bl.a. som her arrangeredes oldåsevæddeløb for de voksne. Foto 1971.

fleste af dem, der var på pladsen på dette tidspunkt, gik til deres egne haver, hvor der festedes videre. Flere haver var illuminerede. Mange af dem, der blev på festpladsen, hørte ikke til i kolonien. Da bålet var ved at være brændt ned ved elleve-tiden, blev der arrangeret kostedans. Flere af dem, der tidligere var gået til deres haver, kom nu tilbage enten for at se på konkurrencen eller for selv at deltage i den. De færreste deltog i hele arrangementet, flere var kun på pladsen, da bålet blev tændt, ellers opholdt man sig i haverne med venner og bekendte.

Havevandring

Hver fjortende dag sæsonen igennem er der havevandring. Her har havelejerne lejlighed til at spørge en havekonsulent til råds om alt vedrørende haverne, såsom beskæring af træer, gødkning og sprøjtemidler. Hvert år udtages et antal haver af repræsentanter fra havekolonien Mosehøj. Disse haver – i år 6 – bliver bedømt af en havekonsulent. De tre bedste bliver præmieret på generalforsamlingen. I Gladsaxe uddeles der desuden hvert år 5 ærespræmier til de bedste haver i kommunen. Det er havekonsulenten, der foretager denne udvælgelse. Ved bedømmelsen er det haverne – ikke husene – der tæller. Der gives point efter helhedsindtryk, orden, anlæg og væksternes tilstand. Der gives ikke ekstra

Man samles foran marketenderiet til havevandring. Foto 1971.

points for nyttehaver, tværtimod trækker en sådan ofte fra, da grøntsager er mere udsat for misvækst og angreb af skadedyr.

Undersøgelsen viser, at meget i den gamle kolonihaveidé er ændret. Nyttehavernes økonomiske betydning er trådt i baggrunden. Husene er blevet mere velindrettede og veludstyrede. Beboerne holder sig mere for sig selv end før i tiden.

I de ældre haver sker ændringerne gradvist. De gamle haveforeningers struktur præger stadig livet i haverne, men livet bag de skærmende hække og i de hyggelige gamle huse forandres som det øvrige samfund.

I de nyanlagte kolonihaveområder ser man klart den nye tid. Det er sommerbyer – langt fra bopælen – med en række fælles rekreative områder som f.eks. bademuligheder og sportspladser. Kolonihavebevægelsens oprindelige målsætning, den man endnu til en vis grad forbinder med kolonihaver af Voldly's type, gælder ikke her, men i stedet opstår andre former for fællesskab og omgang mellem beboerne.

Ombygning af »Højgaard«

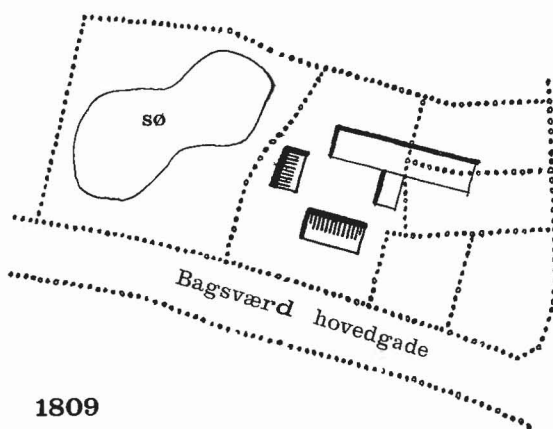
*Iagttagelser ved ombygningen af »Højgaard« i Bagsværd 1969–71
af stadsarkitekt Erik Nilsson*

Det, der siden 1968 er foretaget med den mere end 200 år gamle Højgaard i Bagsværd, er ikke – som det ofte fejlagtigt siges – en restaurering, men en ombygning. Gården er ikke ført tilbage til sin oprindelige form, og der er ikke i materialevalg eller konstruktioner gjort forsøg på at fastholde eksisterende elementer bortset fra ydervægge, etageadskillelser og tag. Rumopdelingen baserer sig for stueetagens vedkommende dog stort set på den, der kan have været i det oprindelige hus, men som har været forflygtiget ved ombygninger igennem årene, hvor huset har været anvendt til andre boligformål end det, der i 1821 blev beskrevet som indrettet til en familie uden for bondestanden.

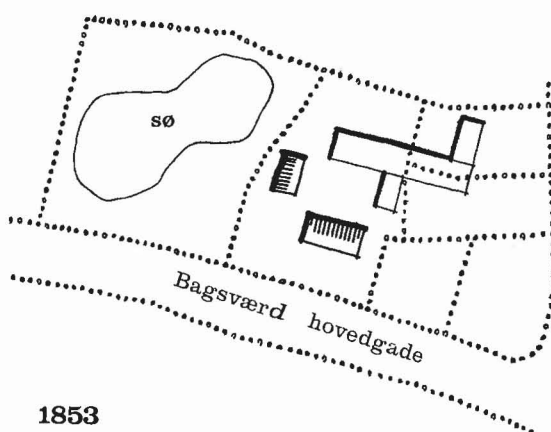
Det har hidtil ikke været muligt klart at datere »Højgaards« oprindelse, men det må formodes, at gården er blevet bygget eller måske flyttet ud fra landsbyen, da Chr. VII i 1766 gjorde bønderne til selvejere.

Når der kan tales om udflytning til stedet, baseres det på, at der ved den nu gennemførte ombygning fandtes indvendige bindingsværkssvægge, der kan have været udvendige vægge i en tidligere end den i 1821 beskrevne gård med teglhængt stuehus opført af kampestens grundmur. Der kan måske også være tale om, at der på stedet, hvor hovedbygningen nu er placeret, har været et tidligere bygget stuehus til den oprindeligt udflyttede gård. Husdybden i hovedbygningen, ja alle dens dimensioner er for store til en simpel gård, mens derimod den halve husdybde svarer til de sædvanlige mål for et simplere bondehus. Den nu nedbrudte hovedskillevæg i hovedbygningen var således en bindingsværkkonstruktion af træ i større dimensioner end normalt anvendt, og dens fundering på syltsten kan måske antyde, at det har været en ydervæg i en tidligere på stedet opført gård. Ved udgravning til kloak og udvendige trappetrin på nordsiden af huset fandtes ca. 60 cm under terræn endvidere rester af ler og kalk, der kan antyde, at det har været udfyldningsmateriale fra nedstyrtede eller nedbrudte partier af bindingsværkudfyldning fra et sådant tidligere hus.

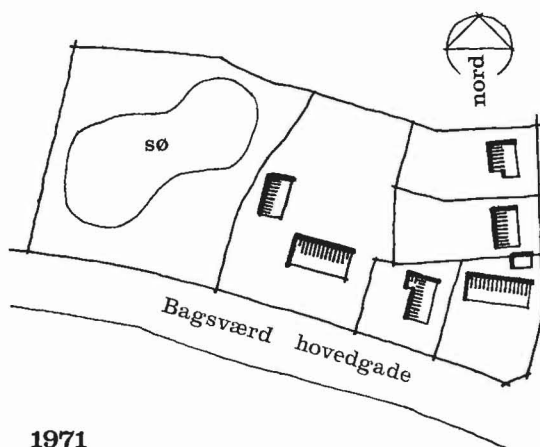
Hovedbygningens ydervægge af kløvede marksten, som de stod før ombygningen, var opmuret som 60-65 cm tykke mure på større kampesten henlagt i nedgravede render. Gulvene var i de fleste rum bræddegulve på træunderliggere, der var lagt i sand. Loftsbjælkerne, der både

1809

1853

1971

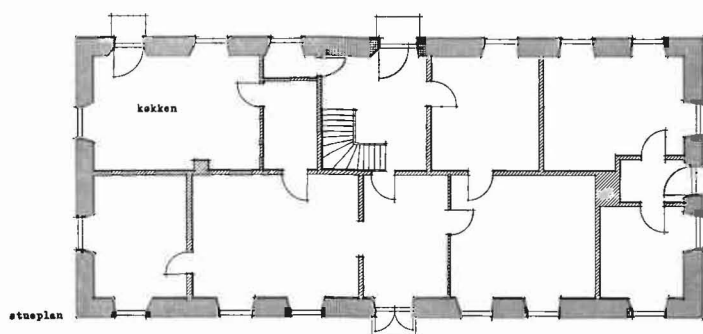
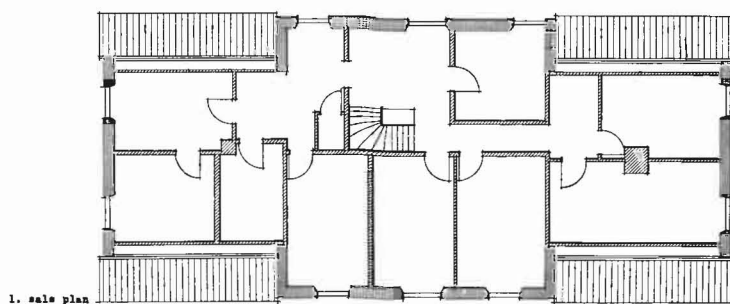
Højgaard fra gårdsiden efter ombygningen.

før og efter ombygningen var beklædt (forskallet) på undersiden, var profileret i undersiden og har altså på et tidligere tidspunkt været fritliggende. De var imidlertid for størstedelens vedkommende stærkt beskadiget af råd i bjælkeenderne, så det ikke lod sig gøre at genetablere dem som fritliggende. I stedet blev der påboltet profiljern på siderne af dem for at sikre deres fremtidige bæreevne, og sikre ydervæggene mod yderligere udskriden.

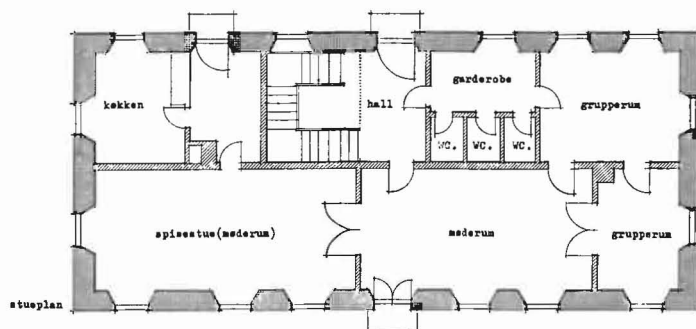
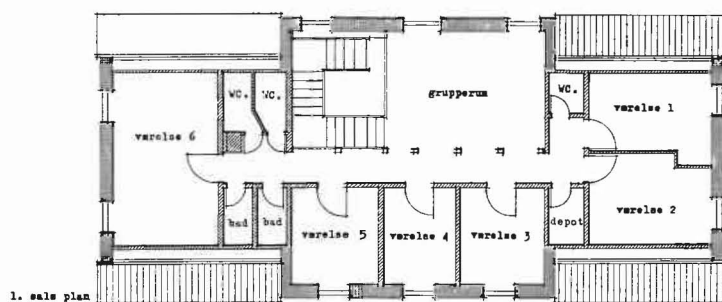
De udvendige mure af granit – i murfalsene dog med forvitret murværk i tegl – blev på den indvendige side oprettet ved hjælp af lodrette $2\frac{1}{2}'' \times 5''$ trykimprægnerede planker fastholdt ved gulvet i de nye gulvunderliggere og ved loftet i de sikrede loftsbjælker. Plankerne beklædtes med spredt forskalling som underlag for gipsplader, der beklædtes med glasfibervæv. Mellem de lodrette planker isoleredes med 100 mm mineraluld, således at der blev 2-3 cm ventileret hulrum ud mod granitvæggen for bortskaffelse af evt. kondensvand.

Det nye underlag for gulvet blev udført af et klinkerbetonlag udlagt på plastfolie for at sikre mod jordfugtighed. Langs ydervæggene blev lagt betonkanaler for fremføring af varmerør til radiatorer, der placeres i de dybe vinduesnichers brystninger. Gulvene i huset blev lavet af 8'' brede fyrretræsbrædder.

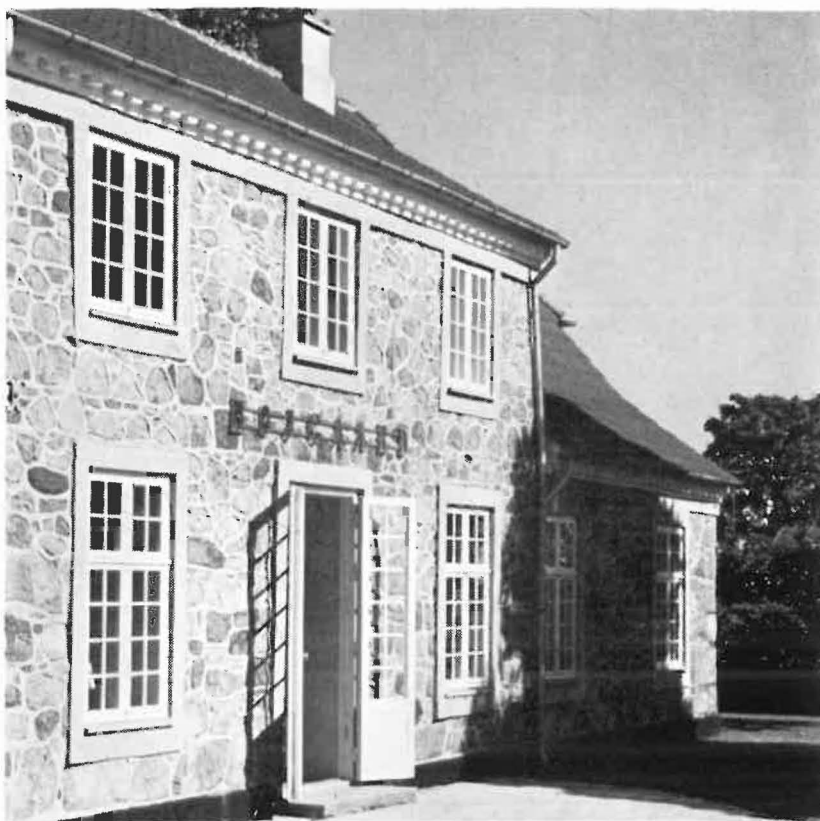
Samtlige vinduer blev udskiftet og forsynet med koblede rammer.

Højgaard før ombygning.

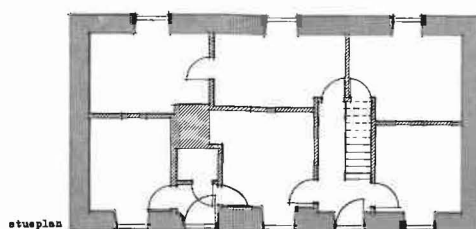
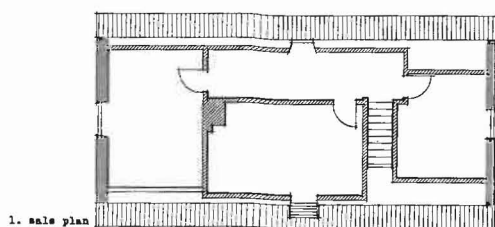
Højgaard efter ombygning.

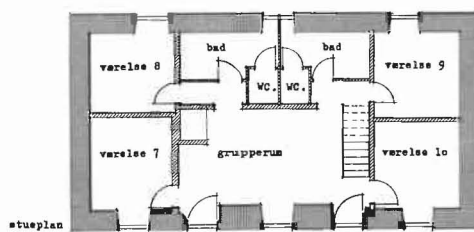
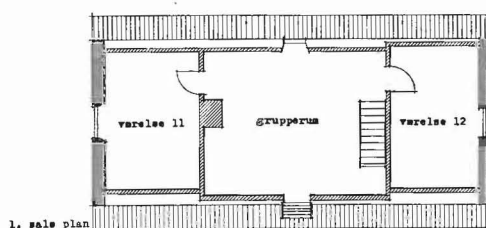
Højgaard efter ombygning set fra vejen.

Enkelte ved tidligere ombygninger tilmurede vinduer blev genåbnet, og et dørhul placeret ude af takt i østgavlen blev tilmuret, ligesom de forlorte sandstensindfatninger omkring alle vinduer blev enten fjernet eller pudset over.

På husets nordside var dele af facaden pudset, medens det øvrige materiale var de kløvede kampesten. Det viste sig, da pudslaget blev fjernet, at underlaget var murværk af tegl blandet med kampesten; formentlig har der på et eller andet tidspunkt været tale om nedstyrtning af disse dele, og man har enten ikke haft råd til eller håndværkere til at bygge granitmurværket op igen. Disse partier er ved ombygningen repareret med kampesten fra de portsøjler, der stod ved indkørslen, men som ved vejudvidelsen måtte fjernes. En sådan reparation af nordsidens tre midterfag lod sig ikke gøre, fordi meget store partier her var af murværk med tegl. De blev derfor pudset op igen og farvet med kalk og jern-

Annekset før ombygning.

Annekset efter ombygning.

Annekset. Foto 1971.

vitriol i den karakteristiske gule farve, som tidligere anvendtes til såvel land- som byhuse.

Trapperummet blev stærkt udvidet, så mere spaciøse indgangsforhold blev tilvejebragt, og trappen, der var en skæv trappe i et løb, blev erstattet med en treløbstrappe.

Store dele af husets tagværk var ødelagt af råd, og andre dele var stærkt sammensunket, det blev udskiftet og oprettet, og nye teglsten blev pålagt. De store flunker på syd- og nordsidens frontspidser var før ombygningen udført af kløvet granit opmuret på spærene. Denne store belastning af de spinkle spær havde medført udskridning af frontspidserne, og de måtte derfor fjernes og erstattes med en lettere konstruktion, ligesom de udskredne partier måtte oprettes og forankres i tagkonstruktionen. Flunkerne står nu som trækonstruktion beklædt med træspån.

I Højgaardens annex, der i øjeblikket er under ombygning, bliver den oprindelige rumdeling stort set bevaret. De vægbeklædninger, man i de seneste år har foretaget med bløde træfiberplader, fjernes og erstattes med gipsplader eller med en berapning af den grove mur. Taget, der er af strå bibeholdes, men isoleres med mineraluld for brandbeskyttelse. Gulve i fællesrum belægges med fliser af tegl, medens gulve i soverumene bevares som underlag for kokosmåtter.

Bag nu nedrevne skillevægge omkring et toiletrum fandtes her et gam-

De svære bjælker i annekset.

Den bearbejdede granitsten.

melt tilmuret men oprindeligt åbent ildsted, som nu er fremdraget og gjort i stand til kamin i husets opholdsrum.

Den omstændighed, at huset har været forsynet med et sådant ildsted kunne måske antyde, at det på et tidligt tidspunkt har være et bolighus for gården, men også her må der i så fald have været tale om et usædvanligt hus, idet dets dimensioner og materialer ikke ligner andre huse fra tiden.

Ved den ene af indgangsdørene fandtes to mærkværdigt bearbejdede granitsten, som Nationalmuseet for nærværende forsøger at finde den oprindelige anvendelse for.

Med begge huse har der i hele ombygningen været tilstræbt en forenkling af såvel konstruktioner som materialer, således som det må formodes, man også ved den oprindelige bygning af husene har gjort det.

Ombygningsarbejdet, som nok har været tidskrævende og til tider besværligt, har været begunstiget af stor interesse og velvilje fra kommunalbestyrelsens side, men uden den iver og medleven, som alle håndværkere og medarbejdere har udvist, ville resultatet næppe være blevet, som vi ved arbejdets start forudsatte – at respektere den bondske tradition.

Andre må vurdere, om det er lykkedes.

På terrænet omkring Højgaard, nord for hovedbygningen, ses i græsset konturer af en bygning, der formentlig har været stald – eller avlsbygning til gården, og det var måske af værdi, om kyndigere folk en dag foretog udgravninger i dette område for at forsøge fremdraget materiale om Højgaards fortid og gøre evt. fund til genstand for en mere kvalificeret historisk vurdering.

KILDEANGIVELSER:

Gladsaxe sogn i middelalderen

1. Kr. Erslev: Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450, s. 10-11 og 56.
2. Troels Lund: Dagligt Liv i Norden, Folkeudgaven 1903, Bd. I, s. 90-91.
3. Erik Arup: Danmarks Historie Bd. II s. 607-08.
- 4-5. Danske Folkeviser ved Axel Olrik, Første Samling, 1913, s. 224-25. Visen om Torbens Datter.
6. Sammesteds, s. 162. Visen om Esbern Snare.

Prinsesseskolen – Kongens Skole

Rigsarkivet og Landsarkivet.

Joakim Larsen: Den danske Folkeskoleundervisning og Folkeskolens historie 1536-1784.

Theger Jensen: Kong Frederik den Fjerdes skoler.

L. Kock: Den danske Landsbyskoles historie.

Roede: Rytterdistrikternes skoler under Fredrik den Fjerde.

Gladsaxebogen I.

Rådhusets arkiv.

»Vor Ungdom« 1908.

Carl Engel: Almueskolens Barndomsdage.

Noter til Prinsesseskolen – Kongens Skole

Rigsarkivet. Sjællandske Renteskriverkontor. Dokumenter vedr. Frederiksdal og Dronninggaard godser 1715-1735. Venligst meddelt af cand. mag. Ingrid Markussen. Uddrag vedr. Prinsesseskolen Bagsværd 1730. Red.

5. Skoelen.

Er udi Gladsaxe Sogn og Bagsverde Bye, ... og betienes ved Skoleholderen Niels Nielsen Kirkebye.

1. Denne Skoele Bygning er paa dend bemeldte Bye Plads i Byen bestaaende af 6 Fag Hus Nyt og vedligeholdet, Gulvet med Leer og Loftet med Breder belagt. Husets Tag belagt med Straae og ved Magt. Skoele Stuen er af 3 Fag, til Skoeleholderens Stue er 2 Fag og Forstuen og Køkken 1 Fag.
2. Inventarium ved Skoelen, nemlig udi Skoele Stuen et langt Bord, 7 Bænke og et Paneelet Skab med Laas, Nøgel og behørrige Beslag, derudi 3 Rum eller Hyller, en Jern Kackeloven, af 4 Plader staaende paa en muuret Foed, Af Bøger findes Nemlig Testamenter 12 Stk., Catech. (ismer) 24 Stk., Af A. B. C. Bøger 40 Stk. Dend øfrige Deel af de et Hundrede Stk. hver Slags er for slette og u-brugelig, 2 Bibeler og Een Brochmands Huspostil. I Skoeleholderens Stue findes et lidet Bord, et Senge Sted og 3 træ Stoele.
3. Denne Skoele betienes ved bemelte Skoele Holder Niels Nielsen og haver betiendt dend udi en Tid paa 9 Aar, og tilstaaar ellers at have bekommet dend hannem allernaadigst tillagde Station efter Fundatzen.
4. Skoele Børnene under hands Information, hvoraft nogle, efter aparte Specification, fornemmelig udi Bagsverde.
5. Skoele Holderen Niels Nielsen blef tilspurd, om hand hafde noget over Børnenes Udeblivelse, eller videre onskab sig at besværg, eller over Børnenes Forældre, som fraholder Børnene Deris jevnlige Skoele Gang og Læsning, hvorpaa hand svarede, at hand icke hafde noget, endten over Børnene eller Deris Forældre sig at besværg. Ellers befandtes Skoele Børnene herved Stedet Nogle at læse i Bibelen og stave til Christendom og Børnelærdom, nogle iblandt begyndt med at skrive Reigner etc. hvorum Skoele Holderen den bemte. Specification, som forre meldt gjør nærmere Forklaring.
6. De Tilstedeværende Byemænd blef tilspurd, om de hafde noget over Skoele Holderen sig at besværg, hvortil de svarede at de icke vidste noget med Skoele Holderen som de kunde foregive eller beklage.

Det foreskrevne Saaledes udi Voris Nærværelse og paason ved enhver af bemelte Frues Skoeler er befunden og bleven Examineret, Det Bekræfter vi hermed af
Bagsverde den 6 Juny 1730.

Bulow.

Havekolonien Voldly

1. Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe kommune. Årsskrift 1970.
2. Politikens Danmarks Historie. 2. udgave bd. 12. Politikens Forlag 1971.
3. C. Nielsen og A. Dalskov. Kolonihavebevægelsen i Danmark. København 1933.
4. Meddelt af Ø. Düring – formand for Kolonihaveforbundet.
5. J. Riis. Om Kolonihaven og dens Betydning for Samfundet. København 1907.
6. Marianne Therkildsen. Havekolonien – et lille samfund i storbyen. Institut for europæisk Folkelivsforskning 1971.
7. Bygningsforvaltningen i Gladsaxe. Matr. nr. 14i af Gladsaxe. NB. De på side 33 nævnte matr. nr. 7a af Mørkhøj og 14a af Gladsaxe omfatter både haveforeningen Mosehøj og haveforeningen Voldly. Først senere er Voldly blevet udmatrikuleret.

PERSONALIA OVER FORFATTERNE

Holbøll, Carl Theodor, f. 23. februar 1899. Student Ordrup gymnasium 1917. Cand. jur. 1924. Fra 1925 tjenestegørende i forskellige ministerier, og fra 1940 til 1969 kontorchef i landbrugsministeriet. Formand for Ministerialforeningen 1941-44 og for forskellige ministerielle udvalg og nævn. Medlem af bestyrelsen for Gladsaxe Kommunes historisk-topografiske Selskab siden 1969. Forfatter af adskillige faglige og historiske artikler og af bøgerne »Tre Generationer af Slægten Holbøll« (1955) og »Dronning Margrete« (1968). Adr. Helmsvej 5, Bagsværd.

Vedsmænd, Kristian, f. 10. august 1857, død 17. juni 1935, skoleinspektør ved Gladsaxe skolevæsen 1889-1827. Begravet på Gladsaxe kirkegård. Sten med portræt. Jerngitter af P. Andersen, Svanholm jernstøberi Frb.

Cramer, Carl Ludvig Bruhn, f. 16. august 1892. Fhv. viceskoleinspektør ved Gladsaxe skolevæsen. Forfatter af Gladsaxebogen 1. 1949. Artikler i selskabets årbøger samt talrige artikler i Folkebladet for Gladsaxe Kommune om lokalhistoriske emner. Adr. Søborg Torv 11.

Rehde-Nielsen, Anders, f. 24. marts 1946. Stud. mag. Etnologistuderende ved Københavns Universitet.

Tolstrup, Inger, f. 30. november 1945. Stud. mag. Etnologistuderende ved Københavns Universitet.

Nilsson, Erik Børge, f. 13. juni 1921, Søborg. Arkitekt m.a.a. 1952. Privat virksomhed, boligbyggeri og byplanlægning. Sekretær i Danske Arkitekters Landsforbund. Faglige artikler i diverse håndbøger og tidsskrifter. Studierejser til Vest- og Østeuropa samt Centralasien. Siden 1. maj 1965 stadsarkitekt i Gladsaxe. Bopæl: Den gamle Prinsesseskole i Søllerød.

SELSKABETS BESTYRELSE

Gram-Hanssen, Gudrun, formand. Lyngparken 7, 2800 Lyngby. 98 12 07.
Andersen, Børge, næstformand. Lyngparken 5, 2800 Lyngby. 98 33 33.
Holbøll, Carl Th., sekretær. Helmsvej 5, 2880 Bagsværd. 98 12 60.
Fels, Ebbe, kasserer. Bondehavevej 146, 2880 Bagsværd. 98 39 41.
Jørgensen, Jørgen. Lauggårds Allé 57, 2860 Søborg. SØ 4234 y.
de Linde, Karen. Bagsværdvej 251, 2880 Bagsværd. 98 13 03.
Weymann, Povl. Kagsåvej 66, 2730 Herlev. 94 55 19.

SELSKABETS PUBLIKATIONER

C. L. B. Cramer: Gladsaxe-bogen 1. 1949. Udsolgt.
M. Lebech: Gladsaxe-bogen 2. 1971.
Årsskrift 1968, 1969, 1970 og 1971.

PRISER TIL MEDLEMMER AF DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

Gladsaxe-bogen 2.
Heftet kr. 36.00. Indb. m. kassette kr. 44.00.

Årsskrifter.
Heftet kr. 11.50.
Alle priser er incl. moms. Fås ved henvendelse til selskabet.

SELSKABETS GIRO

Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune, 2880 Bagsværd.
Giro nr. 8 34 37.

Indmeldelser modtages ved henvendelse til formanden eller kassereren.
Årskontingent: Enkelte kr. 15.00. Familier kr. 20.00. Institutioner kr. 40.00.
Medlemmer får gratis tilsendt Årsskriftet og modtager indbydelser til selskabets arrangementer.

Selskabet modtager med glæde fotografier af Gladsaxeborgere i fortid og nutid samt billeder af Gladsaxe-ejendomme, gårde, huse m.m.

INDHOLD:	Side
Forord	2
Gladsaxe sogn i middelalderen <i>C. Th. Holbøll</i>	3–16
Boligforholdene i Gladsaxe sogn til 1766 <i>K. Vedsmand</i>	17–22
Prinsesseskolen – Kongens skole <i>C. L. B. Cramer</i>	23–30
Havekolonien Voldly <i>Anders Rehde Nielsen og Inger Tolstrup</i>	31–44
Ombygning af »Højgaard« <i>Erik Nilsson</i>	45–52
Kildeangivelser, noter, personalia, Selskabets bestyrelse, publikationer m.m.	53–55